

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ann-Marie Svanberg

Vårdnadshavare till varje pris

Dödligt våld mellan föräldrar

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Docent Eva Ryrstedt

Familjerätt

Höstterminen 2009

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Uppsatsens ämne	5
1.2 Syfte och frågeställning	6
1.3 Metod, teori och material	6
1.4 Disposition och avgränsning	8
2 VÅRDNADSHAVARE	10
2.1 Vem är vårdnadshavare	10
2.2 Vårdnadshavare när föräldrarna är ense	11
2.2.1 Några huvudregler i gällande rätt	11
2.3 Vårdnadshavare när föräldrarna är oense	12
2.3.1 Bedömningsgrunder till beslut för gemensam- eller enskild vårdnad	12
2.3.2 Svårarbetade konflikter	13
2.3.3 Olämplig vårdnadshavare	14
2.3.4 Våldsam förälder	14
2.3.5 Egenmäktighet med barn	17
2.3.6 Umgängesmöjlighet för barnet och föräldern	17
2.4 Vårdnadshavare vid ena föräldrarnas död	19
2.4.1 Inledning	19
2.4.2 En förälders död vid gemensam vårdnad om barnet	20
2.4.3 Vid ensam vårdnadshavares död	20
2.5 Särskilt tillförordnad vårdnadshavare	21
2.6 Vårdnadshavarens ansvar och skyldigheter gentemot barnet	23
2.6.1 Vårdnadshavarens rätt, en inledning	23
2.6.2 Barnets personliga förhållanden	23
2.6.3 Vårdnadshavarens tillsynsplikt	24
2.6.4 Vårdnadshavarens förmynderskap	24
2.7 Beslut om barnets personliga angelägenheter	26
2.7.1 Barn boende hos en av vårdnadshavarna vid gemensam vårdnad om barnet	26

2.7.2	Den dagliga- och icke-dagliga omsorgen i definition	26
2.7.3	Barn boende hos annan än vårdnadshavare	29
2.7.4	Föräldrarnas rättsliga inflytande efter att särskild tillförordnad vårdnadshavare utsetts	30
3	BARNETS RÄTT	31
3.1	Barnrättens framväxt i korthet	31
3.2	Barnkonventionen i Sverige	32
3.3	Principen barnets bästa	33
3.3.1	Om innehållet i begreppet barnets bästa	33
3.3.2	Barns bästa och samhörighet med föräldrarna	36
3.3.3	Barnets rätt att komma till tals	37
3.3.4	Rätten att komma till tals i skilda fall	39
3.4	Barnets processbehörighet	40
4	DÖDLIGT VÅLD I FAMILJERÄTTEN	42
4.1	Inledning	42
4.1.1	Barnamord	42
4.1.2	Dödligt våld mot mödrar	42
4.2	De berörda parterna i granskning	43
4.2.1	Om den dödade modern	43
4.2.2	Om den våldsamme fadern	44
4.2.2.1	Personligheten	44
4.2.2.2	Mannen och hans motiv till dödandet	45
4.2.2.3	Brottssrubricering och straffpåföljd	47
4.2.3	Barnen till mödrar som misshandlas eller dödas	48
4.2.3.1	Barnens belägenhet i siffror och statistik	48
4.2.3.2	Barnet som våldsoffer	49
5	OM OMSORGEN OM BARNET BRISTER	51
5.1	Socialnämndens roll och utredning/insats	51
5.2	Vårdnadsutredningens innehåll	52
5.3	Om riskbedömningen att barnet far illa	54
6	ANALYS	56
6.1	Vårdnadsskap som en rättighet	56
6.2	Faderns olämplighet i korrespondens med rekvisiten för olämplig vårdnadshavare	56
6.3	Lagstiftaren till barnets tjänst?	58
6.3.1	Med barnets bästa för ögonen	58
6.3.2	Föräldrarnas beslutanderätt i frågor som rör barnet	58

6.3.3	Barnets rättigheter och makt	59
6.4	Aktörernas rättstillämpan i samverkan	61
6.5	Konsekvenserna av lagstiftning och rättstillämpning	62
6.6	Förslag till förändring	63
6.7	Slutsats	64
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	65
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	69

Summary

Custody at all costs

The principal rule in Swedish legislation is that biological parents have custody over their child according to the presupposition that "parents are best". The presupposition applies not only after the death of one of the legal custodians if they had joint custody, but also when the deceased parent had sole legal custody. The rule applies even when the surviving parent has willingly killed the other parent.

According to Swedish law, decisions made concerning care, residency, and visiting rights must be in the best interests of the child. No other interests may override this. Nonetheless, decisions are made which are clearly in conflict with the best interests of the child.

The essay discusses, amongst other things, crucial factors in deciding whether a parent shall be considered unsuitable as the legal custodian. The aim of the essay is to bring the individual child to the forefront, but likewise the violent parent who has killed the mother.

The basic tenet of the essay is that the rights of the parents go before those of the child, and thus that parental rights are based on ownership of the child. The absence of the child's right to speak on his/her own behalf strengthens this discourse. The essay ends with a suggested amendment in legislation: if one parent takes the life of the other through criminal action, the outcome should be – no custody.

Sammanfattning

Utåt råder konsensus om att barn ska behandlas väl, de beslut som fattas rörande dess angelägenheter i fråga om vårdnad, boende och umgänge ska ha barnets bästa i centrum. Ingenting annat får överskugga denna princip och inga andra intressen ska få tillmätas större betydelse. I svensk lagstiftning är det tydligt föreskrivet att så ska vara fallet, emellertid fattas alltså beslut som uppenbart är på kollisionskurs med ett barns bästa.

Vårdnadsfrågan i den situation, då barnets förälder genom dödligt våld har berövat ett barn dess andra förälder, är av oerhörd betydelse då det är barnets verklighet i det praktiska och känslomässiga livet som påverkas.

Uppsatsen behandlar vårdnadens rättsliga reglering i Sverige. Vårdnadsfrågor ska fastställas efter vad som är bäst för barnet och barnets vilja ska beaktas efter barnets mognad och ålder. I beslutsunderlaget ska finnas en riskbedömning för om barnet riskerar att fara illa.

I uppsatsen belyses bland annat de faktorer som ska vara avgörande för när en förälder ska anses vara olämplig som vårdnadshavare. Det torde inte finnas några gränsdragningsproblem då föräldern de facto har utfört ett av de grövsta brotten som människan känner till, därmed borde också frågan om huruvida han är en god vårdnadshavare eller ej utgå.

Tesen som uppsatsen bygger på är att föräldrarnas rättigheter sätts före barnets genom att föräldrarätten bygger på en äganderätt över barnen. Frånvaron av barns talerätt förstärker denna diskurs.

I uppsatsen beskrivs den gällande rätten, de lege lata och avslutas med förslag till lagändring, de lege ferenda.

Förord

Under studietidens gång på Juristutbildningen växer ett mod fram som innebär att studenten vågar kritisera en framvuxen och även djupt förankrad rättsregel. I mitt fall förstärktes detta ytterligare, att våga vara kritisk till gällande rätt och att kunna ifrågasätta den, då jag läste fördjupningskurserna på utbildningen och upptäckte att den svenska rätten inte är så neutral och objektiv som den utgör sig för att vara.

Uppsatsens ämne väcktes hos mig vid en föreläsning och slog rot i mitt medvetande. Intresset växte ytterligare då massmedia belyste problematiken i en artikelserie sommaren 2009.

Uppsatsen är avslutet på en fyra och ett halvt år lång och intensiv utbildning. I efterhand får medges att det har varit värt allt studerande, likväl är det skönt att lämna studierna bakom sig.

Tack Simon och Sara för ert accepterande under mammas studietid, en studietid som kom att innehålla mer än enbart mammas studier. Detta gjorde vi bra, barnen!

Lund i januari 2010

Förkortningar

AB	Aftonbladet
AFL	Lagen (1962:381) om allmän försäkring
Bl.a.	bland annat
BO	Barnombudsmannen
BR	Rapport från Barnombudsmannen
Brå	Rapport från Brottsförebyggande rådet
BSL	Brottsskadelag (1978:413)
FB	Föräldrabalken (1949:381)
Ds	Departementspromemoria
HovR	Hovrätten
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk tidskrift
Jur.dr.	Juris doktor
KU	Konstitutionsutskottet
LU	Lagutskottet
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga med hänvisning till
mht	Namnlagen (1982:670)
NamnL	Nytt juridiskt arkiv
NJA	Passlag (1978:302)
PassL	Proposition
Prop.	Referat
ref.	Rättsfall från hovrätterna
RH	Regeringsrättens årsbok
RÅ	Skadeståndslag (1972:207)
SkL	Socialtjänstlag (2001:453)
SoL	Socialtjänstförordning (2001:937)
SoF	Statens offentliga utredningar
SOU	Ärvdabalken
ÄB	

1 Inledning

1.1 Uppsatsens ämne

Det ses som självklart att en biologisk förälder har en nära nog absolut rätt till sitt biologiska barn. I den svenska rätten är det i första hand ett barns biologiska föräldrar som har ett gemensamt rättsligt ansvar för sitt barn.

Om den ena föräldern avlider och har föräldrarna haft gemensam vårdnad om barnet, övergår vårdnaden till den efterlevande föräldern, även om de inte har levt tillsammans. Utgångspunkten är densamma även när, eller trots, att den efterlevande föräldern har utsatt barnets andra förälder för sådant våld att denne har avlidit. Har den avlidna föräldern varit ensam vårdnadshavare till barnet, och senare dödas, övergår även här vårdnaden i första hand till den efterlevande föräldern. Detta tyder på en presumtion med innebörden, att ”föräldrar är bäst”, medför att en biologisk förälder alltid ska ha företräde till vårdnaden framför tredje man.

Årligen är det i genomsnitt 17 kvinnor som dödas av sin nuvarande eller före detta partner. Antalet barn som berörs av detta, då många av kvinnorna faktiskt är mödrar, varierar men är cirka 13 barn årligen. För närvarande är det 45 barn som står under vårdnad av fadern, som också är den som dödat deras moder. 11 av fäderna är dömda till livstidsstraff.¹

Många av de barn som drabbats av denna tragedi, har valt att inte ha kontakt med den förälder som tagit ifrån dem modern, genom att ha dödat henne.²

Denne förälder har tidigare visat brister i omsorg och omtanke om barnet när han låtit barnet fara illa, det vill säga har handlat mot barnets bästa. Man kan då ställa sig frågan, hur är det möjligt att han trots detta anses vara lämplig såsom vårdnadshavare? Att föräldern är fortsatt vårdnadshavare för barnet innebär konkret att denne fortfarande i kraft av sin bestämmanderätt, beslutar i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. En förälder, som exempelvis på grund av ett långvarigt frihetsberövande, är utan en nära relation till eller utan att känna till barnets tankar, känslor, intressen eller kanske inte har ett djupare intresse av barnet och dess utveckling, har fortsatt kontroll över barnet. Den juridiska vårdnaden gäller tills barnet blir myndigt eller tills en vårdnadsöverflyttning sker, och kan således röra sig om barnets hela uppväxt.

Intressekonflikt råder mellan rätten till sitt barn kontra barnets rätt till trygghet och stabilitet, både kort- som långsiktigt. Genom dådet och föräldrarnas fortsatta juridiska vårdnad har barnet berövats sina båda föräldrar och sin trygghet.

---

¹ AB, publicerad 2009-05-06.

² Ibid.

1.2 Syfte och frågeställning

En allmän uppfattning torde vara att den svenska lagstiftningen tillförsäkrar barn boende i Sverige ett rättsligt skydd. Vidare har den uppmärksamhet som riktats mot barn och deras rättigheter och deras bästa medfört att barnrätten blivit ett eget rättsområde.

Idag har ett barn i Sverige vissa lagstadgade rättigheter; barnets bästa ska vara avgörande i varje beslut som rör det,³ vidare har barnet en rätt att komma till tals i frågor som rör det.⁴ Det sägs också att inga andra intressen får överskugga barnets eget intresse.⁵ Barns bästa syftar således till att ge barn bästa möjliga liv.

Det förekommer att en våldsam förälder kvarstår som vårdnadshavare, vilket torde då ur ett barnperspektiv istället vara tvärtemot barnets bästa. När det gäller dessa barn vars mödrar har blivit mördade av barnens fader, kvarstår eller övergår vårdnaden efter moderns död till fadern.

Syftet med uppsatsen är därför, att rikta barnen uppmärksamhet. Syftet är emellertid också att synliggöra den våldsamme föräldern och att försöka ge grundläggande kunskap om personen bakom våldet, genom att visa generella karaktärsdrag och vanligt förekommande problem och sjukdomar hos denne, genom att synliggöra tillämpningen av gällande rätt. Uppsatsens syfte blir därmed att belysa frågan om/hur barns rättigheter tillgodoses i gällande rätt samt finna svar om föräldrarnas lämplighet som vårdnadshavare.

Frågeställningarna är;

- Vem är personen som dödat?
- Kan fadern som dödat anses vara en god vårdnadshavare?
- Är barns rättigheter genuint tillgodosedda i den svenska rätten?

Avslutningsvis lämnas förslag till lagändring.

1.3 Metod, teori och material

I arbetet har huvudsakligen sedvanlig rättsdogmatisk metod använts. De klassiska rättskällorna är använda i den inledande deskriptiva delen av uppsatsen. Förutom lagtext, förarbeten, praxis och doktrin har jag också använt utredningar från bland annat Socialstyrelsen.

När en kvinna dödas av sin make, sambo, pojkvän eller före detta sådan, är det den mest extrema formen av mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Det dödliga våldet mot kvinnor och mödrar väcker uppmärksamhet i

---

³ 6:2a 1 st. FB.

⁴ 6:2a 3 st. FB.

⁵ Detta betonas i FN:s konvention om barnets rättigheter och befasts i 2:1 SoL.

samhällsdebatten, men är trots detta ett ämne där forskningen är väldigt sparsam. I Sverige har i praktiken funnits endast två studier publicerade om dödligt våld mot kvinnor. Dessa studier har jag dock bortsett från, då den ena avser förhållanden åren 1971-1980, och den andra från år 1989, på grund av dess geografiska begränsning.

Utöver den rättdogmatiska metoden har även till viss del en tvärvetenskaplig metod tillämpats genom att jag använt mig av rapporter utgivna av Socialstyrelsen och andra organ samt en artikel som berör parterna i senare rättsfall, vilket är relevant för ämnet. Aftonbladet har i en artikelserie studerat samtliga fall från år 2000 fram till år 2009. Man har där arbetat med domar, förundersökningar och intervjuer med släktingar till samtliga dödade. Dessa fakta finner jag därför vara vederhäftigt belagda och de stämmer väl överens med statistik framtagen av Rying.⁶

Vad jag kunnat utröna finns litet publicerat som berör just mitt ämnesval, det vill säga djupare forskning i fall av dödligt våld mot en närstående, som också är moder till gemensamma barn. Detsamma gäller bristen av studier av de barn som är berörda. Eftersom det är visat att det ofta finns en historia av tidigare våld innan mordet skedde, har istället material använts som beskriver parterna i ett misshandelsförhållande som jämförbart material i samma kontext.

Vissa källor hänvisar till utländsk forskning, framförallt kanadensisk. Vissa delar av den texten kan tyckas generaliserande och talar om männen som misshandlar som en homogen massa. Det är dock inte intentionen i uppsatsen och ska ej heller ses som en förenkling av psykologin bakom våldet. Till stöd, att styrka uppgifterna, ligger de olika rapporter som publicerats av Brottsförebyggande rådet (Brå) och Rying, exempelvis då han undersökt allt dödligt våld i Sverige under åren 1990-1996.

Dessa rapporter anser jag vara tillförlitliga och de bygger på genomgång av samtliga fall av dödligt våld och dödligt våld mot kvinnor i nära relationer i Sverige under bland annat 1990-talet. Den senare rapporten bygger på ett underlag av totalt 164 fall. Utifrån det underlaget har faktorer som gärningsmännens motiv, psykiska status och tidigare brottsbelastning analyserats.

Fördelen med nämnda rapporter är också att de tillämpar samma begreppsbildning. Definitionen av dödligt våld som betraktas som kriminellt är de fall som av uppsåtligt våld som lett till döden, det vill säga mord, dråp, misshandel med dödlig utgång och som av rättsväsendet slutgiltigt bedömts som kriminellt dödligt våld. Begreppet nära relation definieras de som vid brottstillfället var eller hade varit make, sambo, fästman eller pojkvän till offret.

---

⁶ Rying Mikael, Dödligt våld i Sverige 1990-1996.

Tesen som uppsatsen bygger på är att föräldrarnas rättigheter sätts före barnets genom att föräldrarätten bygger på en äganderätt över barnen. Frånvaron av barns talerätt förstärker denna diskurs.

1.4 Disposition och avgränsning

Kapitel två behandlar huvudregler och bestämmelser i svensk lagstiftning när det gäller möjligheten att bli vårdnadshavare. Kapitlet behandlar även svensk rätt, det vill säga både svensk lagstiftning och rättstillämpning, rörande kriterier och bedömningsgrunder vid val av vårdnadshavare.

Förhållandet att det explicit inte uttalas att den som berövar sitt barn dess moder ska mista vårdnaden om sitt barn, medför att de gängse bestämmelserna vid val av vårdnadshavare ska tillämpas. Kapitlet anger härför specifikt skälen då förälder inte anses vara lämplig såsom vårdnadshavare.

Vårdnadshavarens ansvar och skyldigheter gentemot sitt barn, inklusive en redogörelse för vilka frågor föräldern har bestämmanderätt, behandlas i kapitlet. Primärt är syftet att tydliggöra att barnet betalar priset och bär konsekvensen för det brott fadern har begått. Samma bestämmelser tillämpas nämligen oavsett anledning att barnet inte bor tillsammans med sin vårdnadshavare. Det sekundära skälet är att visa att trots det grova brott en fader har begått, belönas han genom att fortsättningsvis ha ensam bestämmanderätt över barnet då han har kvar det rättsliga ansvaret.

Vårdnadshavare ska i uppfostrande syfte föregå med gott föredöme. För att tydligare påvisa detta, är vårdnadshavarens skadeståndsskyldighet mot tredje man och dennes tillsynsplikt upptagen i uppsatsen. I komparation vad som numera är känt angående den våldsamme fadern och dennes tidigare brottslighet samt därtill det mord han utfört, är kapitlet talande i sig.

Kapitel tre handlar om barnets rätt. Inledningsvis behandlas Barnkonventionens betydelse i svensk rättstillämpning och vidare innebörden av principen ”barnets bästa”, samt avslutningsvis barnets processbehörighet. I kontexten är kapitlet gängligt och syftar också till att visa den diskrepans som råder mellan föräldrarätt kontra barnrätt.

Kapitel fyra försöker beskriva den situation som råder eller tidigare rått, i de aktuella familjerna innan mordet skedde, samt gör ett försök att synliggöra de parter som är närmast berörda. Här förekommer statistiska uppgifter såväl som uppgifter från empiriska undersökningar.

Kapitel fem ger en beskrivning av socialnämndens utredning och insats. Intentionen härtill är att belysa problematiken som uppstår då barnet är utlämnat till myndighetens agerande och personalens professionalism. Kapitlet samverkar med tidigare kapitel vari frånvaron om barns talerätt och processbehörighet behandlades, då myndigheten är den enda som utöver vårdnadshavare kan väcka talan i domstol.

Kapitel sex slutligen innehåller en analys. Analysen utgår från en tes om hur föräldrar ses som "ägande" sina barn. Kapitlet avslutas med förslag till förändring samt slutsats.

Avgränsningar har gjorts i förhållande till uppsatsens storlek och syfte, varför uppsatsen inte berör vare sig vårdnadsöverflyttningar eller adoptionsärenden till familjehemsföräldrar.

Vidare har inte heller kommenterats den motsatta situationen att en moder dödar barnets fader, delvis beroende på att det ligger utanför uppsatsens ämne men framförallt eftersom det är ytterst sällsynt.

2 Vårdnadshavare

2.1 Vem är vårdnadshavare

Historiskt var fadern under Magnus Erikssons landslag⁷ målsman både för sin maka och för sina barn. Detta gällde barn födda inom äktenskapet. De utomäktenskapliga barnen stod under moderns vårdnad och underhåll de tre första åren. De följande sju åren fick fadern ta hand om barnet. Föräldrarna hade därefter ett gemensamt ansvar för barnet. När barnets far var okänd, fick modern ta hand om barnet själv.⁸

I 1734 års lag var bestämmelserna om förhållandet mellan föräldrar och barn tämligen få.⁹ Att föräldrarna hade rätt och plikt att vårda barnen ansågs ligga i sakens natur. Lagen innehöll föreskrifter angående vem av makarna som skulle ha barnen hos sig och "förese" dem vid bl.a. äktenskapsskillnad. Om mannen var vållande till skilsmässan skulle hustrun ha rätt att ha barnen nära sig (15 kap 1 § GB 1734). Var båda lika vållande till skilsmässan skulle den av dem som var mest lämpad "förese" barnen och om de var lika lämpliga skulle mannen "förese" barnen (15 kap 2 § GB 1734). Till grund för domarens bedömning skulle i första hand läggas barnets ålder och kön.¹⁰

Fadern var enligt 1734 års lag sitt barns rätte förmyndare oavsett om barnet var av äkta - eller oäkta börd. Om fadern dog hade modern, om hon fyllt 25 år och makarna varit gifta, rätt att med släktingars och förmyndares råd få förestå barnen. Vid omgifte förlorade hon förmynderskapet om barnen till nye maken.¹¹

År 1903 gavs modern rätt, genom ändring i lagbestämmelsen, att vid fall av faderns död, med släktingars och förmyndares råd "förestå" sina barn.¹² Fadernsmakten försköts till att istället bli ett föräldraansvar varvid modern gavs ökade rättigheter gentemot barnet och 1921 års giftermålsbalk jämställde kvinnor och män när det gällde barn födda inom äktenskapet. Bestämmanderätten över barnet tillkom båda föräldrarna gemensamt.¹³

Före 1983 års lagstiftning fanns ingen möjlighet att anförtro vårdnaden åt någon annan än förälder, om inte båda föräldrarna kunde anses olämpliga

---

⁷ Magnus Erikssons landslag började tillämpas vid mitten av 1300-talet och gällde fram till dess att 1734 års lag trädde i kraft år 1736, Dahlstrand Lotta, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 31, mht Holmbäck Å, Wessén E, Magnus Erikssons Landslag i nusvensk tolkning, Nordiska bokhandeln, 1962.

⁸ Dahlstrand Lotta, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 31.

⁹ Sjösten Mats, Vårdnad boende och umgänge, s. 24 f., mht Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken, del III (Förslag till Lag om barn utom äktenskap m.m.), 1918.

¹⁰ Ibid. s. 25.

¹¹ Ibid. s. 26.

¹² Ibid. s. 25.

¹³ Dahlstrand Lotta, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 32.

som vårdnadshavare.¹⁴ Numera råder andra bestämmelser, som framgår av följande kapitel.

2.2 Vårdnadshavare när föräldrarna är ense

2.2.1 Några huvudregler i gällande rätt

Den gällande huvudregeln innebär att då föräldrarna är gifta med varandra vid barnets födelse blir de båda vårdnadshavare till barnet. När föräldrarna vid barnets födelse inte är gifta men senare väljer att gifta sig, blir de vid tidpunkten för giftermålet, gemensamma vårdnadshavare till barnet.¹⁵

Om modern däremot är ogift blir hon ensam vårdnadshavare till barnet.¹⁶ Det är dock möjligt att ge fadern ett vårdnadsansvar även i dessa fall. Detta sker genom att föräldrarna gemensamt anmäler sin önskan till Skatteverket, som registrerar föräldrarna som vårdnadshavare.¹⁷ Detta är möjligt när både föräldrarna och barnet är svenska medborgare. Föräldrarna kan också avtala om att de gemensamt eller en ensam, ska ha vårdnaden om barnet.¹⁸ Avtalet ska godkännas av socialnämnden för att bli verkställbart. Föräldrarna kan också, om de är överens, anmäla till socialnämnden att de vill ha gemensam vårdnad om barnet, vilket sker i samband med faderskapsbekräftelsen.¹⁹

Det finns således en rättighet att vara förälder och att få vara vårdnadshavare. Det får anses vara tämligen enkelt att bli vårdnadshavare, åtminstone över ett biologiskt barn. Även om föräldrarna senare skiljer sig upphör inte den gemensamma vårdnaden om barnet i och med det. Den gemensamma vårdnaden löper oftast vidare.²⁰ Bestämmelsen antas bidra till att minska slitningarna mellan föräldrarna och därigenom skapa bättre förutsättningar för att skilsmässan görs upp i godo.²¹

---

¹⁴ Saldeen Åke, Barn- och föräldrarätt, s. 198.

¹⁵ 6:3 1 st. FB.

¹⁶ ibid.

¹⁷ 6:4 2 st. 2 p FB.

¹⁸ 6:6 1 st. FB.

¹⁹ 6:4 1 st. 1 p FB.

²⁰ 6:3 2 st. FB.

²¹ Saldeen Åke, Barn- och föräldrarätt, s. 180.

2.3 Vårdnadshavare när föräldrarna är oense

2.3.1 Bedömningsgrunder till beslut för gemensam- eller enskild vårdnad

Det är endast domstol som kan avgöra vårdnadstvister och önskar någon av föräldrarna ha ändring i vårdnadsförhållandet sker detta genom en dom i domstol.²²

Utvecklingen har lett till att gemensam vårdnad numera är den vanligaste vårdnadsformen. En allmän uppfattning råder om att ett barn har rätt till båda sina föräldrar och har ett behov av en nära och god kontakt med dem båda. Grundtanken bakom bestämmelsen om gemensam vårdnad är att gemensam vårdnad i de flesta fall är att föredra framför ensam vårdnad.²³

Gemensam vårdnad kan beslutas av domstol även mot en förälders vilja om det bedöms vara bäst för barnet. I rättens bedömning ingår att ta hänsyn till omständigheter som talar mot gemensam vårdnad.²⁴ Dessa berörs närmare i följande kapitel. Domstols officialansvar medför att den ska ta ställning till samtliga relevanta omständigheter, antingen de är åberopade eller ej och avgörande ska ske i enlighet med barnets bästa.²⁵

Domstol ska utreda målet efter dess beskaffenhet och inget onödigt ska tas in i processen. Bedömningen ska bygga på kunskap och beprövad erfarenhet i kombination med att barnet självt får komma till tals.²⁶ Ofta är förhållandet att de jurister och nämndemän som sitter i domstolen, inte har någon särskild kompetens när det gäller att bestämma vad som är barnets bästa, utan utgår från lagtexten, sina egna uppfattningar och personliga erfarenheter, som däremot inte är så stor.²⁷

Det poängteras i förarbeten, att vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas.²⁸ Vad som är mest förenligt med barnets bästa byggs på en prognos för framtiden och en bedömning av de aktuella förhållandena samt sannolikheten för att dessa inte kommer att förändras inom en överskådlig framtid.²⁹

---

²² 6:5 1 st. FB.

²³ Prop. 1997/98:7 s. 34.

²⁴ 6:5 2 st. FB.

²⁵ Schiratzki Johanna, Mamma och pappa inför rätta, s. 80.

²⁶ Prop. 2005/06:99, s. 40.

²⁷ Emtestam Gösta, Svensson Agnetha, Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar s. 22.

²⁸ Prop. 2005/06:99, s. 40.

²⁹ Saldeen Åke, Barn- och föräldrarätt, s. 209 f.

Det har konstaterats att domstolar ibland dömer till gemensam vårdnad i fall där en förälder är dömd för brott riktat mot de andra familjemedlemmarna.³⁰ I rapport från Barnombudsmannen (BO), vars studie bygger på 504 mål om vårdnad, boende och umgänge visas, att när en fällande dom från en brottmålsprocess finns mot någon av föräldrarna, i anledning av brott mot någon i familjen, dömer domstol till gemensam vårdnad i 43 procent av de undersökta fallen. I undersökningen har från landets tingsrätter inhämtats de mål som avgjorts under år 2002. I 258 av dessa 504 målen ingick fysiskt våld. BO:s jämförelse med vårdnadstvister där inte våld förekommit visar att domstol i 40 procent dömer till gemensam vårdnad mot en förälders vilja.³¹ Konklusionen av nämnda undersökning är att domstol oftare dömer till gemensam vårdnad där våld förekommit i familjen. Framhållas kan i sammanhanget att det ingenstans i förarbeten anges eller antyds krav om våld av allvarlig art för att gemensam vårdnad inte ska medges, men däremot att gemensam vårdnad inte är lämpligt om våld förekommer.³²

Gemensam vårdnad bygger på utgångspunkten att föräldrarna ska kunna samarbeta i frågor som rör barnet. När föräldrarna är oense om till exempel barns boende, har domstol möjlighet att utöver rätten att besluta om gemensam vårdnad, även besluta om hos vem barnet ska bo. I förarbeten framhålls ”Många gånger torde det emellertid vara lättare för en förälder att acceptera att barnet bor hos den andra föräldern än att vårdnaden ges åt den andra föräldern ensam.”³³ Detta uttalande tyder på att lagstiftaren i stor utsträckning söker tillgodose föräldrarnas rätt till sitt barn. Under kapitel 2.7.2. utvecklas den konkreta problematiken kring boendet.

Den dominerande tolkningen av ”barnets bästa” är att det är lika med gemensam juridisk vårdnad och obevakat umgänge.³⁴ Detta kan förklara anledningen, att tillämpningen av undantagsreglerna för gemensam vårdnad används i alltför liten utsträckning.³⁵ Undantagen från de generella principerna, gemensam vårdnad och umgänge, uttrycker bland annat att risken att barnet far illa alltid ska beaktas. Men egentligen har väldigt lite uppmärksamhet riktats mot undantagen.³⁶

2.3.2 Svårarbetade konflikter

Faktorer som talar mot gemensam vårdnad är om föräldrarna har en konflikt som är så svår och djup att det ses som omöjligt för dem att kunna samarbeta i frågor som rör barnet.³⁷ Detta anses vara oförenligt med barnets bästa. Den bristande samarbetsförmågan som kan medfölja vårdnads- och

---

³⁰ BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 53 ff.

³¹ Ibid. s. 53.

³² Prop. 1997/98:7 s. 107.

³³ Ibid. s. 51.

³⁴ Eriksson Maria, Det onda och det normala patriarkatet? Fäders våld i svensk offentlig politik, s. 11.

³⁵ BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 55.

³⁶ Eriksson Maria, Barn vars pappa misshandlar mamma, s. 147.

³⁷ NJA 2000:345.

umgängeskonflikter föräldrarna emellan, kan när de blir tillräckligt inflammerade utgöra en form av barnmisshandel.³⁸ Ett barn mår helt enkelt inte bra av ständiga konflikter mellan föräldrarna och det är uppenbarligen till nackdel för barnet om en förälder genomgående obstruerar den andra förälderns initiativ.³⁹

2.3.3 Olämplig vårdnadshavare

Ensam vårdnad uppfattas som bättre för barnet än gemensam, när en av föräldrarna betecknas som olämplig såsom vårdnadshavare. Olämpligheten exemplifieras i Föräldrabalken som missbruk, försummelse eller andra brister i omsorgen om barnet som kan medföra bestående fara för barnets hälsa och utveckling.⁴⁰ Andra omständigheter kan också medföra att domstol ska kunna anförtro enskild vårdnad till en av föräldrarna. En sådan omständighet kan vara att en av föräldrarna har gjort sig skyldig till våld antingen mot barnet eller mot den andre föräldern, och av den anledningen anses olämplig såsom vårdnadshavare.⁴¹

Av publicerad praxis framgår att en förälders olämplighet sällan tas upp ex officio av domstol, som grund för en överföring av vårdnad. I praktiken aktualiseras det endast när barnet har omhändertagits med stöd av LVU.⁴² Det uteblivna agerandet av domstol skulle, enligt mig, kunna tolkas som att inom familjens sfär tillåts man utöva sitt föräldraskap på sitt eget sätt, utan inblandning från utomstående. Vid val av vårdnadshavare fokuseras frågan enligt Rejmer, på *vem* av föräldrarna som bäst kan tillgodose barnets bästa och inte vad som är bäst för barnet.⁴³

2.3.4 Våldsam förälder

Genom 2006 års lagstiftning anges uttryckligen i lagen att inte endast risken för övergrepp mot barnet självt utan även mot andra familjemedlemmar, till exempel den andre föräldern eller ett syskon, ska tillmätas *särskild* betydelse vid riskbedömningen.⁴⁴ Det framhålls att domstolar och socialnämnder ska vara uppmärksamma på risken för våld och andra övergrepp, att risken också ska väga tungt vid bedömningen vad som är bäst för barnet.⁴⁵

Riskbedömningen ska fungera som ett skydd för barnet, från en förälder som barnet av någon anledning inte bör eller kan ha en nära kontakt med.⁴⁶

---

³⁸ SOU 1995:79 s. 323.

³⁹ Sjösten Mats, Vårdnad boende och umgänge, s. 55.

⁴⁰ 6:7 FB.

⁴¹ Prop. 2005/06:99, s. 42.

⁴² Rejmer Annika, Vårdnadstvister, s. 147.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ 6:2a FB.

⁴⁵ Prop. 2005/06:99, s. 41 ff.

⁴⁶ BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 21.

Frågan är hur stark eller påtaglig risken måste vara för att bryta den uttalade presumptionen, att barnet har behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar? Även om en fader som misshandlat barnets moder, i princip inte automatiskt ska anses vara en tillräckligt god vårdnadshavare och umgängesförälder, så förutsätts i praktiken att han är det, tills motsatsen bevisats.⁴⁷

Likaså framkommer att trots att det ska ställas lägre beviskrav, tillämpas likväl de starkare beviskraven även vid familjemål, av praktiserande domare, vilket också bekräftats av domare.⁴⁸ Det finns få uttalanden i förarbeten och doktrin om hur riskbedömningen ska göras och vilka kriterier som ska få betydelse vid bedömningen.⁴⁹ Tydligt är dock att det inte behöver vara ställt utom allt rimligt tvivel att risk föreligger att barnet far illa, ”Det räcker med att det föreligger konkreta omständigheter som talar för att det finns en risk för det.”⁵⁰ Omständigheter som därvid kan spela in kan vara umgängesföräldrarnas allmänna attityd till våld, eventuella tidigare övergrepp, hotelser om övergrepp m.m. Också övergrepp som enbart är av psykisk natur måste beaktas.⁵¹

Barnets rätt till båda sina föräldrar får inte innebära att barnet måste leva med eller umgås med en förälder under alla förhållanden. Ett barn har en absolut rätt att inte själv bli utsatt för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling.⁵²

Faktiska händelser

Den riskbedömning som ska företas ska ”grundas på vad som är utrett om tidigare inträffade händelser och om andra faktiska omständigheter.” Dessa andra faktiska omständigheter inkluderar bland annat missbruksproblem och psykisk sjukdom.⁵³

Skäl som talar emot gemensam vårdnad eller umgänge kan vara, om föräldern är dömd för övergrepp mot barnet, om föräldern missbrukar eller om föräldern har våldfört sig på en annan familjemedlem och det föranleder misstanke om att barnet i framtiden kommer att fara illa.⁵⁴

Kritik har framförts mot att rätten i flertal fall vid sin bedömning av vårdnadsfrågan, tonat ner betydelsen av en förälders övergrepp eller annat kränkande uppträdande och då särskilt när kränkningen riktats mot någon annan i familjen än barnet.⁵⁵ Så skedde exempelvis då fadern hade dömts för misshandel av modern och dessutom hade besöksförbud. Hovrätten ansåg att misshandeln låg en tid tillbaka och att vårdnaden enligt

---

⁴⁷ Eriksson Maria, Barn vars pappa misshandlar mamma, s. 147.

⁴⁸ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 119.

⁴⁹ BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 21.

⁵⁰ Prop. 1992/93:139 s. 37.

⁵¹ Ibid. s. 137.

⁵² Prop. 2005/06:99, s. 42.

⁵³ Ibid. s. 41 ff.

⁵⁴ BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 21.

⁵⁵ Saldeen Åke, Barn och föräldrarätt, s. 183.

huvudregeln skulle vara gemensam. Högsta domstolen ansåg också att misshandeln och besöksförbudet i sig inte motsade gemensam vårdnad. Däremot fann den att det var tecken på att en allvarlig konflikt låg för handen mellan föräldrarna, att gemensam vårdnad av den anledningen därför inte var förenlig med barnets bästa.⁵⁶

Både inom socialförvaltning och vid tingsrätt tycks det föreligga en uppfattning att misshandel relaterad till en separation inte bör påverka vårdnad och umgänge.⁵⁷ Det är i mina ögon anmärkningsvärt. Även om polis lägger ner förundersökningen ska påstående om övergrepp beaktas och samma höga beviskrav som i brottmål ska inte gälla.⁵⁸

Tidsaspekten i bedömningen

Av betydelse är också när våldet eller kränkningarna har ägt rum. Ligger övergreppen långt tillbaka i tiden och har förhållandet mellan föräldern och barnet fungerat väl efter detta, behöver det inte alltid innebära att det finns en risk för att barnet far illa. Är det omvänt så att övergreppen nyligen har ägt rum, och är förhållandet mellan barnet och föräldern osäkert, kan risken vara större. Har föräldern genomgått behandling för att undvika en upprepning, är även det en omständighet som måste beaktas. Hänsyn måste givetvis också tas till barnets egen inställning.⁵⁹

Eftersom varken lag eller lagförarbeten uttalar en specifik tidsrymd är det svårt att ange vilken tid som ska beaktas. I ovan nämnda rättsfall bedömdes att en misshandel som låg ett och ett halvt år tillbaka i tiden, inte ansågs göra fadern olämplig som vårdnadshavare.⁶⁰

Konsekvensen av det nämnda torde innebära en tolkning applicerbar till fall då ett barns förälder dödat den andra föräldern. Ju längre tid som förflutit från att barnets fader dödade modern, ju mindre borde risken vara att barnet far illa. I realiteten är brottet dock, i mitt tycke fortfarande aktuellt då barnet är berövad sin moder för all framtid, oavsett hur nära eller långt tillbaka i tiden brottet ligger. Ur barnets perspektiv skulle det kunna likställas med ett perdurerande brott eftersom berövandet är fortlöpande.

Systematiska övergrepp

Framgår det att en förälder tidigare gjort sig skyldig till övergrepp, bör en nyanserad bedömning göras av det inträffade. Är det övergrepp som har skett systematiskt under en längre tid, varit allvarliga eller riktats mot flera personer, finns det ofta skäl att utgå från att barnet skulle fara illa med den föräldern som vårdnadshavare.⁶¹

Makt och kontroll

---

⁵⁶ NJA 2000:345.

⁵⁷ Rejmer Annika, Vårdnadstvister, s. 150.

⁵⁸ Prop. 2005/06:99, s.42.

⁵⁹ Ibid. s. 43.

⁶⁰ NJA 2000:345.

⁶¹ Prop. 2005/06:99, s. 42 f.

Detsamma gäller, att barnet skulle fara illa, om det framgår att övergreppen är ett utslag av förövarens behov av att utöva makt och kontroll över sitt offer. Lagstiftaren menar att ett sådant beteende kan vara svårt att förändra och innebär allmänt sett en större risk för att barnet ska fara illa.⁶² Om en förälder däremot gjort sig skyldig till en enstaka överilad handling mot den andra föräldern kan risken vara mindre för att barnet kommer att fara illa.⁶³ I framför allt kapitel 4.4 talas mer ingående om förövaren.

2.3.5 Egenmäktighet med barn

Finns risken att barnet riskerar att föras bort utan vårdnadshavarens samtycke, ska även den risken beaktas vid beslut om gemensam eller enskild vårdnad om ett barn.⁶⁴

Egenmäktighet med barn är också ett brott enligt brottsbalken, och medför straffpåföljd för den förälder som genom bortförandet förhindrar eller försvårar barnets kontakt med den andre föräldern.⁶⁵

Straffrättsbestämmelsen om egenmäktighet med barn tycks vara utformad i första hand för att skydda vårdnadshavarens intressen, inte barnets. Detta framgår av lagtextens formulering, trots att det i högsta grad är barnen som är berörda. Trots att det är ett frihetsbrott och att barnet i första hand anses lida men på grund av brottet, är det i högsta grad vårdnadshavarens intressen som berörs.⁶⁶ När ett barn, av den ena föräldern bortförs från en vårdnadshavare, tilldöms vårdnadshavaren skadestånd för sveda och värk enär det bedömts vara en stark psykisk påfrestning för en förälder, att vara berövad kontakt med sitt barn och lämnad i ovisshet om när han får träffa barnet igen.⁶⁷ Egenmäktighet med barn kan på ett sätt likställas med en för annan egendom tillämpad definition, besittningsrubbing.

Zila, professor i straffrätt, menar att från rättsteoretisk synpunkt påminner den konkreta vårdnadsrätten om en kategori av rättigheter som i abstrakt bemärkelse kan likställas med äganderätten, såsom en absolut rättighet.⁶⁸

2.3.6 Umgängesmöjlighet för barnet och föräldern

Redan 1915 blev umgängesrätten föremål för lagreglering i svensk rätt. Syftet var att förhindra att en förälder som var skild från vårdnaden obehörigen förhindrades personligt umgänge med barnet. Den första

---

⁶² Ibid. s. 43.

⁶³ Sjösten Mats, Vårdnad boende och umgänge, s. 63.

⁶⁴ 6:2a 1st. FB.

⁶⁵ 7:4 BrB.

⁶⁶ Zila Josef, Egenmäktighet med barn. En straffrättslig studie, s. 228.

⁶⁷ NJA 1995:269.

⁶⁸ Zila Josef, Egenmäktighet med barn, En straffrättslig studie, s. 230 f.

bestämmelsen från år 1915, överfördes till FB år 1949 lyder: ”Fader eller moder som är skild från vårdnaden, må ej betagas rätt till umgänge med barnet, med mindre särskilda omständigheter föranleda därtill.” Detta är ett uttryck för stark föräldramakt även om umgänget antogs vara till glädje också för barnet.⁶⁹

I praktiken skulle det emellertid dröja fram till slutet av 1970-talet innan barnets intresse av umgänge i det enskilda fallet uttryckligen beaktades vid avgöranden i umgänges mål. Först år 1983 kom detta till uttryck i Föräldrabalkens regler.⁷⁰ Barnets rätt till umgänge med båda föräldrarna betonades starkt, det var inte längre fråga om någon skyldighet för barnet att utöva umgänge med den förälder med vilken barnet inte bor med.⁷¹ Omvänt, fanns det inte heller längre en absolut rätt till umgänge med barnet för föräldrarna.⁷²

Rätten till umgänge kopplas samman med barnets bästa, varför det anses vara av vikt att barn har kontakt med båda sina föräldrar. Vid val av vårdnadshavare, ska rätten därför förordna den av föräldrarna som kan antas bäst främja ett nära och gott umgänge mellan barnet och den andre föräldern.⁷³ Vad som är bäst för barnet är avgörande om och i vilken utsträckning umgänge bör äga rum. Däremot har föräldrarna ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt som möjligt tillgodoses. Särskilt förordnade vårdnadshavare har ett motsvarande ansvar.⁷⁴ Det är att notera att lagen inte uttryckligen fastställer föräldrarnas rättighet eller under vilka villkor rättigheterna föreligger.⁷⁵

Barn har teoretiskt sett emellertid inte någon plikt att umgås med den förälder som barnet inte bor tillsammans med.⁷⁶ Umgängesrätten är som sagts till för barnet i första hand, inte för föräldern. Även vid verkställighet av ett beslut om umgänge, ska barnets bästa sättas i främsta rummet och med beaktande av ålder och mognad kan barnets vilja hindra att verkställigheten genomförs.⁷⁷

Utgångspunkten för regleringen av umgängesrätten är nu att barnet har rätt till umgänge med personer som är viktiga för barnet.⁷⁸ Barnet har intresse att få upprätthålla kontakten med personer som det har särskilt nära anknytning till.⁷⁹ Personkategorin är obegränsad, och kan exempelvis vara

---

⁶⁹ Singer Anna, Föräldraskap i rättslig belysning, s. 451.

⁷⁰ Andersson Gunvor, Bangura Arvidsson Maria, Barn mellan två föräldrar, s. 16.

⁷¹ SOU 1979:63, s. 81 ff.

⁷² Sjösten Mats, Vårdnad boende och umgänge, s. 31 f.

⁷³ Prop. 1981/82:168. s. 66. och Prop. 1982/83:165. s. 129.

⁷⁴ 6:15 2 st. 6:15a 2 st FB, SOU 2007:52. s. 61.

⁷⁵ Zila Josef, Egenmäktighet med barn, s. 218.

⁷⁶ SOU 2007:52. s. 61.

⁷⁷ 21:5 FB.

⁷⁸ Singer Anna, Föräldraskap i rättslig belysning, s. 452.

⁷⁹ Sjösten Mats, Vårdnad boende och umgänge, s. 98.

fråga om mor- och farföräldrar, andra släktingar, familjehemsföräldrar eller en styvförälder.⁸⁰

Den frånvarande föräldern har emellertid i motsats till barnet, rätt att i domstol föra talan om umgänge med barnet.⁸¹ Domstol kan då de finner att umgänge mellan barn och förälder bör ske, framtvunga verkställighet genom vitesföreläggande eller hämtning genom polismyndighetens försorg.⁸² En omvänd rätt för barnet, att få till stånd umgänge med förälder saknas. Till följd härav saknas även möjlighet för sanktionsföreläggande mot den förälder som undandrar sig umgänge med sitt barn.

I studien utförd av BO, se kapitel 2.3 ovan, framkommer att gemensam vårdnad utdöms trots att någon av föräldrarna dömts för familjevåld. Så skedde i 43 procent av de undersökta fallen. När umgänge utdömdes fanns det i 29 procent av fallen föräldrar som dömts för våldsbrott mot någon i familjen och i fler än hälften (56 procent) av dessa rörde det sig om oövervakat umgänge.⁸³ Den slutsats som BO drar är att risken för att barnet därmed ska komma till skada ofta blir försummad. Domstolen gör i få fall en ordentlig riskbedömning av konsekvenserna av våldet för barnet.⁸⁴

2.4 Vårdnadshavare vid ena föräldrarnas död

2.4.1 Inledning

Varje år förlorar något barn en av sina föräldrar. Orsakerna därtill varierar förstås; det kan röra sig om sjukdom, olyckshändelser, mord eller självmord.

Presumtionen att ”föräldrar är bäst”, medför att en biologisk förälder alltid ska ha företräde till vårdnaden framför tredje man.⁸⁵ Men samma bedömningsgrunder och praxis som gäller vid övriga vårdnads, boende och umgängesfrågor mellan föräldrar kan appliceras och användas som utgångspunkt även i föreliggande fall.⁸⁶

---

⁸⁰ 6:15 3 st. FB, Prop. 2005/06:99, s. 56.

⁸¹ 6:15a FB.

⁸² Zila Josef, Egenmäktighet med barn, s. 219.

⁸³ BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 53 ff.

⁸⁴ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 125.

⁸⁵ Jacobsson Ulla, Ett barns rättigheter, s. 110 f.

⁸⁶ Sjöstedt Mats, Vårdnad boende och umgänge, s. 74.

2.4.2 En förälders död vid gemensam vårdnad om barnet

Om båda föräldrarna har vårdnaden om barnet och endera avlider, får den andre automatiskt vårdnaden om barnet ensam.⁸⁷ Detta sker sålunda utan prövning av domstol. Har den ene föräldern berövat den andra föräldern livet, kvarstår även här den efterlevande föräldern enligt huvudregeln, som vårdnadshavare. Det utesluter inte, att rätten kan besluta att vårdnaden ska tillkomma en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare i mål enligt 6:7 eller 6:8 FB.⁸⁸

Så har skett exempelvis i hovrättsfall. Där beslutades om särskilt tillförordnad vårdnadshavare, då fadern till två barn mördade deras moder. Fadern hade genom gärningen dels tagit ifrån barnen deras mor samt själv satt sig ut stånd att ta hand om barnen under lång tid framöver. Han ansågs ha brustit i omsorgen om barnen, och det ansågs att hans bristande omsorg alltjämt innebära en bestående fara för barnens psykiska hälsa och utveckling.⁸⁹

Utan att det framförs i domskälen påverkas måhända utgången av hans leverne, att han överkonsumerade alkohol, var kriminell och ansågs impulsstyrd samt uppvisade våldstendenser. Den avlidna moderns tidigare fyra barn, mannens styvbarn, var redan innan mordet LVU-placerade på grund av mannens olämplighet. Anmärkningsvärt är att umgängesrätten inte inskränktes, trots att barnen bar en rädsla för hans humörsvängningar. De skulle aldrig våga säga någonting, som skulle kunna väcka faderns vrede. De vågade inte lita på att han inte skulle döda igen.

2.4.3 Vid ensam vårdnadshavares död

Vid händelse att den enskilde vårdnadshavaren till barnet avlider, ska rätten i första hand anförtro vårdnaden åt den efterlevande föräldern. Frågan kan väckas i domstol både av den efterlevande föräldern och av socialnämnden genom en anmälan.⁹⁰

Samtidigt som den efterlevande föräldern har företräde som vårdnadshavare, finns det möjlighet att istället anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.⁹¹ Det är således inte en direkt självklarhet att den efterlevande föräldern ska vara vårdnadshavare för barnet. Har den efterlevande föräldern tidigare visat brist på intresse för barnet eller endast haft en sporadisk kontakt med barnet, kan det om barnet har rotat sig hos

---

⁸⁷ 6:9 1 st. FB.

⁸⁸ Walin Gösta, Wängby Staffan, Föräldrabalken En kommentar, s. 6:42.

⁸⁹ RH 1990:127.

⁹⁰ 6:9 2 st. FB.

⁹¹ 6:9 2 st. FB., Prop. 1981/82:168 s. 36.

någon annan som är beredd att bli vårdnadshavare, vara bättre för barnet att denne person istället anförtros vårdnaden.⁹²

Vem som ska anförtros vårdnaden torde i praktiken bero på hur nära den sociala kontakten mellan barnet och fadern varit, vilket visas i ett rättsfall där barnet sedan fyra års ålder levt med fadern. Fadern avled när barnet var 11 år, varpå beslutades av domstol att faderns sambo blev vårdnadshavare och inte barnets moder.⁹³ Intressant i sammanhanget är att tingsrätten ansåg det inte vara ett oöverstigligt hinder för barnet att återknyta gemenskapen med modern. Hovrätten uttalade dock att barnet redan genomgått en känslös upplevelse i och med faderns frånfälle och den följande ovissheten angående boende och vårdnad, att för hans bästa skulle besparas ännu en.

Utgångspunkten ska vid alla dessa beslut vara vad som är bäst för barnet. Det anses särskilt viktigt vid en förälders dödsfall att barnet så snart som möjligt får en anknytning till någon som de kan känna förtroende för och som kan erbjuda barnet ett stabilt förhållande.⁹⁴

2.5 Särskilt tillförordnad vårdnadshavare

Före 1983 års lagstiftning fanns ingen möjlighet att anförtro vårdnaden åt någon annan än förälder, om inte båda föräldrarna kunde anses olämpliga som vårdnadshavare.⁹⁵ Numera kan dock rätten – och detta trots att föräldrarna inte i och för sig är olämpliga som vårdnadshavare, föra över vårdnaden till ”fosterföräldrar”, som haft den faktiska vården om barnet.⁹⁶

Har ett barn stadigvarande vistats i ett enskilt hem, annat än föräldrahemmet, och är det uppenbart bäst att det rådande förhållandet får bestå, ska domstolen utse dessa familjehemsföräldrar till särskilt förordnade vårdnadshavare.⁹⁷ Förutsättningen att vårdnaden ska överflyttas är i allmänhet att barnet har rotat sig i familjehemmet och där funnit en sådan trygghet och gemenskap att det uppfattar detta hem som sitt eget. Det främsta syftet är att förhindra att barn som rotat sig i ett familjehem blir uppryckta från en miljö där de har funnit sig tillrätta och känner en större trygghet och känslomässig förankring.⁹⁸

Vårdnadsöverflyttning kan således aktualiseras även om föräldern inte har brustit i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa och utveckling. Möjligheten att flytta vårdnaden från en

---

⁹² LU 1982/83:17 s. 21 f.

⁹³ RH 1983:54.

⁹⁴ Prop. 1981/82:168 s. 71.

⁹⁵ Saldeen Åke, Barn- och föräldrarätt, s. 198.

⁹⁶ 6:8 FB.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Sjöstedt Mats, Vårdnad boende och umgänge, s. 67.

biologisk förälder till särskilt förordnade vårdnadshavare är av undantagskaraktär och ska därför tillämpas med försiktighet.⁹⁹

För att ge barnet större trygghet och visshet om var barnet ska bo i framtiden, ska det när barnet bott i tre år (från placeringen verkställdes), övervägas om det finns skäl för överflyttning av vårdnaden enligt 6:8 FB. Som också berörs under kapitel 5.1, kan frågor om överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrar prövas av domstol endast på talan av socialnämnden.¹⁰⁰

Innan treårsregeln infördes framkom att vårdnaden för 98 procent av de barn som varit placerade i fem år eller mer inte hade flyttats över. Skälen som angavs av socialtjänsten var rädsla att kontakten mellan barnet och föräldern skulle upphöra helt, att man inte ville döma ut föräldern som vårdnadshavare. Oklarhet råder om man har föräldrarnas eller barnets bästa för ögonen. Regeringen konstaterar i lagförarbetena, att skälen varför överflyttning av vårdnaden sker så sällan inte var tillräckligt starka ur ett barnperspektiv.¹⁰¹

Propositionen hänvisar till en undersökning utförd av Socialstyrelsen och kommenterar; ”Det förefaller som om överflyttning av vårdnaden inte initieras i de fall där huvudsyftet är barnets behov av trygghet i ett längre tidsperspektiv. Socialnämnderna vill inte riskera att en ansökan om överflyttning av vårdnaden avslås av domstol. I de fall en överflyttning av vårdnaden genomförs utan föräldrarnas samtycke är situationen i regel så allvarlig att en återförening inte är möjlig inom överskådlig tid. De allra flesta ansökningar bifalls också av domstolarna.”¹⁰²

Vid fall då föräldern vistas i fängelse och detta medför en lång vistelse i familjehem för ett barn, behöver detta inte innebära att anknytningen till den biologiska föräldern bryts. Detta ska beaktas enligt förarbetet, men samtidigt betonas att det enskilda barnets bästa ska vara avgörande vid beslutet. Socialnämnden bör noga väga skäl, för och emot, och noga motivera och dokumentera det ställningstagande de kommer fram till.¹⁰³

---

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ 6:8 2 st. SoL.

¹⁰¹ Prop. 2002/03:53. s. 86.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid.

2.6 Vårdnadshavarens ansvar och skyldigheter gentemot barnet

2.6.1 Vårdnadshavarens rätt, en inledning

Barnet står under vårdnad av sin/sina förälder.¹⁰⁴ Den viktigaste rättigheten är vårdnadshavarens rätt – och skyldighet, att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.¹⁰⁵ Vårdnadshavaren innehar det juridiska ansvaret, som normalt är den faktiska vården.¹⁰⁶ Begreppet vård av barn ska dock inte förväxlas med begreppet vårdnad av barn. Innehållet i begreppet är inte bestämt annat än genom generella termer. Vårdnadsrätten innebär att den som utövar vårdnaden i princip ostört utövar sin rätt enligt egen vilja och utan andras inblandning.¹⁰⁷

2.6.2 Barnets personliga förhållanden

Av vårdnadshavarens skyldighet omfattas att ge barnet god omvårdnad och vårdnadshavaren ska se till att skydda barnet mot sjukdom och skada.¹⁰⁸ Vårdnadshavaren ska i förekommande fall verka för att barnet får den sjukvård som är erforderlig.¹⁰⁹ Som vårdnadshavare ansvarar man för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets grundläggande behov blir tillgodosedda.¹¹⁰ Däri ligger att barnet har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran.¹¹¹ Rätten till trygghet innefattar bland annat möjligheten att få leva i ett stabilt förhållande.¹¹²

Barnet har vidare rätt att behandlas med aktning för sin person och sin egenart. Barnet får inte heller utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.¹¹³ En förälder ska helt enkelt handla i en anda av omtanke om barnet och låta barnets rättmätiga behov gå före det egna intresset.¹¹⁴ Som motiv för att ge barnet det specificerade rättsliga skyddet har angetts avsikten att skapa goda uppväxtbetingelser och främja barnets harmoniska utveckling.¹¹⁵

Vårdnadshavaren har som sagts både rätten och skyldigheten att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Barnet ska i princip följa vad vårdnadshavaren beslutar, men vårdnadshavaren ska i takt med barnets

---

¹⁰⁴ 6:2 1 st. FB.

¹⁰⁵ 6:11 FB.

¹⁰⁶ Föräldrabalken, en kommentar. Del 1, s. 6:8.

¹⁰⁷ Zila Josef, Egenmäktighet med barn, s. 231.

¹⁰⁸ SOU 2007:52. s. 71.

¹⁰⁹ SOU 1989:98. s. 185.

¹¹⁰ 6:2 2 st. FB.

¹¹¹ 6:1 FB.

¹¹² SOU 2007:52. s. 31.

¹¹³ 6:1 FB.

¹¹⁴ Prop. 1981/82:168 s 19 f.

¹¹⁵ Ibid. s 18.

stigande ålder och utveckling ta en allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.¹¹⁶ Vid vilken bestämd ålder barnet har rätt att tillfrågas går inte att ange, utan en bedömning får göras i varje enskilt fall.¹¹⁷

Vårdnadshavarens ansvar täcker även att tillse att barnet får en tillfredsställande försörjning och utbildning.¹¹⁸ Den tidigare 6:2 FB, formulerade att vårdnadshavare har att tillse att barnet får utbildning efter vad som är tillbörligt med hänsyn till barnets anlag. Ett senare förslag utformades så att barnet skulle ha rätt att få den utbildning som motsvarade dess önskan.¹¹⁹ Förslaget ledde däremot inte till någon lagförändring emedan barnet genom skollagen (1962:319, nu 1985:1100) förutsattes ges en ovillkorlig rätt till studier i grundskolan eller motsvarande och följaktligen ansågs vara täckande. Vårdnadshavaren ska istället bevaka att barnet får en tillfredsställande utbildning.¹²⁰

Umgänge är en viktig faktor vid tolkning av barnets bästa och barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar att umgänget med den andre föräldern fungerar och att barnets behov tillgodoses. Detta framgår av tidigare kapitel 2.3.6.

2.6.3 Vårdnadshavarens tillsynsplikt

Vårdnadshavaren ska i syfte att förhindra att barnet orsakar skada för sig själv och för andra tillse att barnet står under uppsikt. Visar det sig att vårdnadshavaren uppsåtligt eller av oaktsamhet har brutit i sin tillsynsplikt om barnet och barnet förorsakar skada för tredje man, är vårdnadshavaren skadeståndsskyldig.¹²¹ Bestämmelsens syfte är att som i övriga regler om vårdnadens innebörd, påverka attityderna i omsorgerna om barnet.¹²² Tillsynsplikten åligger den som har den faktiska vården.¹²³

Vårdnadshavaren har också ett ansvar att förhindra att barnet begår brott.¹²⁴ Syftet här till torde också här vara av fostrande karaktär i danandet av ett barn till god vuxen.

2.6.4 Vårdnadshavarens förmynderskap

I ett historiskt perspektiv var det enbart familjen och släktens ansvar att ta hand om omyndiga och deras egendom. Varken barn eller det offentliga hade insyn.¹²⁵

---

¹¹⁶ 6:11 FB.

¹¹⁷ Prop. 1994/95:224. s. 35 och 54.

¹¹⁸ 6:2 2 st. FB.

¹¹⁹ Prop. 1981/82:168 s 18.

¹²⁰ Ibid. s 23.

¹²¹ 6:2 2 st. FB jämte 2:1 SkL.

¹²² Sund Lars-Göran, Tillsyn över barn, s. 32.

¹²³ Ibid. s. 29.

¹²⁴ 23:6 2 st. BrB.

Den tidigare patriarkala familjestrukturen som funnits under århundraden polariserades under 1700-talet och mannen sågs som den i familjen som representerade förnuft, kontroll och ekonomi. Denna syn utvecklades och förstärktes under 1800-talet och trots nya idéer och uppluckring av den patriarkala familjestrukturen dröjde det ända till år 1950, då nuvarande föräldrabalken trädde i kraft, innan samförmyndarskap infördes för gifta föräldrar.¹²⁶

Barn saknar rättshandlingsförmåga, och kan inte med bindande verkan göra rättsliga utfästelser.¹²⁷ Den bristande rättshandlingsförmågan påverkar inte möjligheten för ett barn att äga egendom eller ta emot gåvor eller arv m.m. Däremot har barnet en begränsad makt över tillgångarna och vårdnadshavare har möjlighet att omhänderta egendomen om det anses erforderligt med hänsyn till barnets uppfostran och välfärd.¹²⁸

Från 16 års ålder kan dock barnet skaffa sig inkomster och också disponera den.¹²⁹ Förfoganderätten är emellertid inskränkt genom vårdnadshavares rätt att omhänderta egendomen.¹³⁰ Anledningen till begränsningsregeln kan möjligen härstamma i ett uttalat missnöje från föräldrahåll, då föräldrarna klagade och ansåg att barnen förslösade sina tillgångar på nöjen och istället lät föräldrarna försörja dem.¹³¹

Barnets vårdnadshavare och förmyndare är oftast samma person.¹³² I egenskap av förmyndare ska föräldern bevaka barnets ekonomiska intressen och företräda barnet i angelägenheter som rör dess tillgångar. De har en plikt att förvalta barnets egendom.¹³³ Därigenom ges vårdnadshavaren i sin roll som förmyndare en full rådighet över barnets tillgångar. Det ger dem däremot inte rätt att efter behag använda sina omyndiga barns ekonomiska medel för vilka ändamål som helst. Allmänna skadeståndsregler gäller för föräldrar i deras förmyndarroll.¹³⁴ Men de slipper överförmyndarens tillsyn i fall då egendomen understiger åtta prisbasbelopp.

Särskilda regler gäller för tillgångar som barnet har fått till exempel genom arv, gåva eller värdestegring, vars värde överstiger åtta gånger gällande prisbasbelopp enligt AFL.¹³⁵ Om förmyndaren är förälder till flera omyndiga barn, tillämpas reglerna i detta hänseende för varje barn oberoende av varandra, vilket innebär att varje barn kan ha tillgångar värda

---

¹²⁵ Dahlstrand Lotta, Barn som ekonomiska aktörer, s. 21.

¹²⁶ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 17, Dahlstrand Lotta, Barn som ekonomiska aktörer, s. 32.

¹²⁷ 9:1 FB.

¹²⁸ 9:4 FB.

¹²⁹ 9:2, 9:3 1 st. FB.

¹³⁰ 9:3 2 st. FB.

¹³¹ Dahlstrand Lotta, Barn som ekonomiska aktörer, s. 22.

¹³² 10:2 1 och 2 st. FB.

¹³³ 13:1 1 st. FB.

¹³⁴ 12 kap. FB.

¹³⁵ 13:2 1 st. FB.

upp till åtta prisbasbelopp innan det blir fråga om kontrollerad förvaltning.¹³⁶

2.7 Beslut om barnets personliga angelägenheter

2.7.1 Barn boende hos en av vårdnadshavarna vid gemensam vårdnad om barnet

Om det endast är en person som är vårdnadshavare, är det denne som har rätten och skyldigheten att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.¹³⁷ Står barnet under vårdnad av två vårdnadshavare, gäller att de båda beslutar tillsammans.¹³⁸ Bor barnet hos en av dem som är vårdnadshavare, förutsätter lagstiftaren att den som har barnet hos sig till stor del ensam måste fatta de vardagliga besluten i fråga om den dagliga omsorgen.

Den svenska rätten reglerar den juridiska vårdnaden om barnet. Enligt huvudregeln måste gemensamma vårdnadshavare vara ense om i princip alla beslut som faller inom vårdnadens kompetensområde.¹³⁹ Är vårdnadshavarna oense om vad som är bäst för barnet, fördelas således vårdnadshavarnas beslutskompetens efter två huvudprinciper; Dels vem av föräldrarna som är tillgänglig för barnet, dels vilken typ av beslut som ska fattas, ett vardagligt beslut eller ett beslut med betydelse för barnets framtid.¹⁴⁰

Är en av vårdnadshavarna förhindrad att ta del av sådana beslut som inte utan olägenhet kan uppskjutas, bestämmer den andre ensam. Denne får dock inte fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.¹⁴¹

2.7.2 Den dagliga- och icke-dagliga omsorgen i definition

Till den dagliga omsorgen hör frågor om bland annat barnets mat, kläder, sovtider och hur barnet ska tillbringa sin fritid.¹⁴² Undantaget från den

---

¹³⁶ Westman Per, Förmynderskap, s. 71.

¹³⁷ 6:11 FB.

¹³⁸ 6:13 1 st. FB.

¹³⁹ Ryrstedt Eva, Konsensus – förutsättning eller belastning för gemensamt föräldraansvar? s. 16.

¹⁴⁰ Schiratzki Johanna, Barnrättens grunder, s. 95.

¹⁴¹ 16:3 2 st. FB.

¹⁴² SOU 2007:52. s. 33.

dagliga omsorgen är beslut som är av mer ingripande betydelse för barnets framtid, till exempel i frågor som rör barnets skolgång och bosättning.¹⁴³

Lagstiftaren har uttalat i samband med vårdnadsreformen år 1998, att bestämmanderätten rörande den dagliga omsorgen om barnet, i praktiken inte visat sig vara så konfliktskapande att boendeföräldrarnas beslutanderätt i vardagssituationer behöver bli föremål för en uttrycklig lagregel.¹⁴⁴ Frågan har också diskuterats tidigare men lämnats öppen. Bland annat sedan Socialstyrelsen ansett i sitt remissyttrande, att till exempel beslut om barnets utövande av farofyllda fritidsaktiviteter eller deltagande i en längre ferievistelse, inte är att hänföra till den dagliga omsorgen. Regeringens slutsats blev att det inte borde komma ifråga att i lag precisera vad som hör till den dagliga omsorgen, eftersom en sådan bestämmelse lika ofta torde komma att skapa eller förstärka tvister som att lösa dem.¹⁴⁵ En närmare reglering av vårdnadens innebörd saknas därmed.

Barns bosättning

Även den vårdnadshavare som inte sammanbor med barnet, har beslutanderätt i fråga om barnets bosättning. I förarbetet uttalas att beslut om var i landet barnet ska bo och i vilken skola barnet ska gå, kräver båda vårdnadshavarnas medverkan.¹⁴⁶ Vårdnadshavaren kan därmed förhindra en flytt för barnet. Att vårdnadshavarna måste nå samförstånd i frågan understryks ofta och nås inte samförstånd har det hävdats att de rådande förhållandena måste bestå.¹⁴⁷ Skäl som framförts härtill är att en sådan flyttning försvårar kontakten mellan barnet och den förälder som det inte bor med.¹⁴⁸

Barnets boende kan regleras genom dom eller ett verkställbart avtal enligt 6:14 a FB.¹⁴⁹ Uppmärksammas bör att domstols beslut i boendefrågan uttryckligen avser vem barnet ska bo med, inte var barnet ska bo.¹⁵⁰

Passansökan

Om pass ska utfärdas krävs vårdnadshavares medgivande.¹⁵¹ Undantag kan medges om det föreligger synnerliga skäl. Sådana skäl kan exempelvis vara att en av vårdnadshavarna vistas utomlands, och det anses klart att denne skulle ha lämnat medgivande om det varit möjligt, eller beträffande fosterbarn där den naturliga kontakten med biologiska föräldrarna kan anses vara bruten.¹⁵² Det ska vara med stor restriktivitet som pass ska utfärdas mot vårdnadshavares klart uttalade vilja och undantagsregeln ska tillämpas i

---

¹⁴³ Prop. 1975/76:170, s. 178.

¹⁴⁴ SOU 2007:52, s. 33.

¹⁴⁵ Prop. 1997/98:7, s. 55.

¹⁴⁶ Prop. 1975/76:170, s. 178.

¹⁴⁷ Schiratzki Johanna, Barnrättens grunder, s 96.

¹⁴⁸ Ibid. s. 97. Schiratzki har dock en annan uppfattning.

¹⁴⁹ Prop. 1997/98:7, s. 56.

¹⁵⁰ Schiratzki Johanna, Barnrättens grunder, s. 97.

¹⁵¹ 7:2 PassL. och 3 § 2 st. Passförordningen (1979:664).

¹⁵² Prop. 1977/78.156 s 43 f.

endast mycket särpräglade fall.¹⁵³ Vidare kan ett pass återkallas av endast den ene vårdnadshavaren, utan att barnet har medbestämmanderätt.¹⁵⁴

Utlandsresa

För att barnet ska åka på längre utlandsvistelse torde krävas att vårdnadshavarna är ense, men i andra fall föreligger inte hinder för den förälder som barnet bor hos att ta med sig barnet på utlandsresor, såvida inte umgänget med den andre föräldern därigenom blir lidande.¹⁵⁵

Skola och utbildning

Barnet har inte rätt att byta skola om inte samtycke ges av båda vårdnadshavarna.¹⁵⁶ Skälet bakom regeln är det vitesansvar enligt 3:13-16 skollagen (1985:1100) som kan åläggas vårdnadshavare, vars barn missköter sin skolplikt. Grundskolan måste därför informera sig om båda vårdnadshavarnas inställning.¹⁵⁷ Har barnet skyddade adressuppgifter, befrias inte en myndighet att pröva sekretessfrågan i varje enskilt fall, vilket visas då kommunen inte inhämtade faderns uppfattning, varvid JO riktade kritik mot kommunen.¹⁵⁸ Även vid byte av förskoleklass, som ju är en frivillig skolform, krävs båda vårdnadshavares samtycke. Skolverkets skäl härtill är att förskoleklassen ofta styr valet av grundskola. JO menar att omständigheten att förskoleklassen till skillnad från grundskolan inte är obligatorisk, inte förändrar hans ställningstagande.¹⁵⁹

Hälso- och sjukvård

Barns möjligheter att få psykiatrisk vård eller behandling kan påverkas om det råder konflikt mellan de båda vårdnadshavarna. För att barnet ska komma i åtnjutande av hälso- och sjukvård, inklusive barnpsykiatrisk vård, krävs normalt att vårdnadshavarna är överens om att barnet behöver vård. Var och en av vårdnadshavarna kan med andra ord sägas ha en vetorätt mot att barnet får vård.¹⁶⁰

BO får ofta information om familjer där barnet vägras olika typer av hälso- och sjukvård, till följd av att en förälder motsätter sig vård och behandling. Så kan fallet vara, då det kan misstänkas att barnet har utsatts för övergrepp av den ena föräldern eller har bevittnat våld inom familjen, varvid denna förälder kan hindra att barnet får hjälp att bearbeta det som han eller hon har varit med om.¹⁶¹

Fäder har från behandlingshem eller fängelser stoppat barnets möjligheter till behandling. Några av barnen har senare deltagit i behandling sedan

---

¹⁵³ RÅ 1987 ref. 127.

¹⁵⁴ Schiratzki Johanna, Barnrättens grunder, s. 99.

¹⁵⁵ Wickström Anita, JT 2002-03. s. 335 f.

¹⁵⁶ JO 2004/05 s. 342.

¹⁵⁷ JO 12/4 2002, dnr 372-2001.

¹⁵⁸ JO 17/1 2003, dnr 3102-2002.

¹⁵⁹ JO 2004/05 s. 342.

¹⁶⁰ Schiratzki Johanna, Barnrättens grunder, s. 101.

¹⁶¹ BR, 2005:02. När tryggheten står på spel, s. 58.

vårnaden övergått till modern.¹⁶² Genom att dessa fäder som har misshandlat familjemedlemmar, inte samtycker till att barnen får hjälp, ser de mer till sina egna behov.¹⁶³

Namnbyte

Barns byte av efternamn sker efter anmälan av barnets vårdnadshavare och är barnet 12 år eller äldre krävs dennes skriftliga samtycke.¹⁶⁴ Bär barnet samma efternamn som den förälder som inte är vårdnadshavare, krävs dennes samtycke, eller att domstol har funnit att namnbytet är förenligt med barnets bästa.¹⁶⁵ Samtyckeskrauet upphör då barnet har fyllt 18 år.¹⁶⁶ Krauet på samtycke har motiverats med att ett namnbyte riskerar att störa relationen mellan barnet och den förälder som inte är vårdnadshavare.¹⁶⁷ Det är dock ogörligt för barnet, som beskrivs i kapitel 3.3.4 och 3.4, att föra frågan till domstol, på grund av dess avsaknad av processbehörighet.

Faderns rättigheter genom samtyckeskrauet kan problematiseras ytterligare; Det är känt att trots att olika skyddsåtgärder vidtagits för en våldsutsatt moder och hennes barn, i syfte att de ska börja ett nytt liv på okänd ort, har dessa ansträngningar varit förgäves till följd av faderns rätt att lämna samtycke till namnbyte. Detta är väl känt av lagstiftaren.¹⁶⁸ Konkret innebär detta att ett barn som lever under våld och hot med modern, inte helt enkelt kan byta efternamn när så önskas, ej heller då modern är död och barnet inte har kontakt med fadern.

2.7.3 Barn boende hos annan än vårdnadshavare

Av skilda skäl kan barnet bo hos någon annan än vårdnadshavaren, frivilligt eller av tvingande omständigheter. Till exempel kan familjers olika situationer medföra att omsorgen om barnet inte ges högsta prioritet. Vårdnadshavaren kan lida av psykisk sjukdom, vara i ett missbruk eller av andra orsaker vara oförmögen att ta hand om sitt barn. Det kan röra sig om barnet till förälder som bragt den andra föräldern om livet. Familjehemmet har vid sådana fall ansvar för den faktiska vården, medan den juridiska vårnaden tillkommer den biologiska föräldern.

Samma huvudregler råder avseende beslutanderätten i de frågor som rör omsorgen om barnet, då det rör sig om ett LVU-omhändertagande, som ju oftare är en kortare lösning, som vid fall då barnet placeras efter att fadern dömts till långvarigt frihetsberövande, efter att ha mördat barnets moder.

---

¹⁶² Socialstyrelsen, Barn i skuggan av våldet, s. 26.

¹⁶³ Lindberg Stefan, Pappor i häkte, s. 12.

¹⁶⁴ 48, 49 §§ NamnL., Prop. 1994/95:224 s. 41 f.

¹⁶⁵ 6 § NamnL.

¹⁶⁶ NJA 1997:502.

¹⁶⁷ Prop. 1981/82:156 s. 54.

¹⁶⁸ SOU 2002:71 s. 108.och s. 84 f.

Trots att det är ett mera varaktigt boende som avser en längre tidsperiod, ibland med ett livslångt frihetsberövande för fadern.

2.7.4 Förälderns rättsliga inflytande efter att särskild tillförordnad vårdnadshavare utsetts

På motsvarande sätt som de legala rättigheterna utvidgas hos den tillförordnade vårdnadshavaren, minskar de på förälderns sida. När vårdnaden övergått till annan vårdnadshavare upphör, med få undantag, förälderns lagliga möjligheter att besluta i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Förälderns tillerkända lagliga rättigheter att påverka är adoption och byte av barns namn.

Föräldern har däremot kvar en lagstadgad rätt till umgänge med barnet enligt avtal eller domstolsbeslut.¹⁶⁹

---

¹⁶⁹ 6:15a FB.

3 Barnets rätt

3.1 Barnrättens framväxt i korthet

Föräldrars legala ansvar för sina barn regleras i Föräldrabalken. Fram till 1900-talets sista decennier var barns rätt avhängigt vuxnas legala relationer. Barnrätt som självständigt rättsområde uppstod inte förrän under 1900-talets sista decennier. Barnens egna rättigheter aktualiserades dock i den svenska lagstiftningen genom att barnlagar tillkom under åren 1917-1920.¹⁷⁰ Barnlagarna omfattade bland annat regler om barns börd och möjlighet till adoption infördes. Från 1970-talet har barns rättigheter genomgått översyn och år 1977 tillkom ”Utredningen om barnens rätt” (som bestod av tre delbetänkanden) och exempelvis infördes förbud mot aga år 1979.¹⁷¹ Till barns bästa har domstol nu möjlighet att höra barn i mål och ärenden om vårdnad eller umgänge.¹⁷²

Många menar att ett ökat politiskt intresse för barn och barndom har samband med FN:s konvention om barnets rättigheter (Prop. 1989/90:107 om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter). Andra menar att det också har samband med feminismen. Genom kvinnors kamp för rätten att delta i det offentliga livet, gjordes barn synliga i offentlig debatt, eftersom kvinnor och barn hör ihop.¹⁷³ Begreppet familj – familjemedlemmarna – individualiserades, först och främst för att hävda kvinnors individualitet. Därmed öppnades också för en diskussion om barns individualitet och rättigheter. Barnen fick träda fram ur familjens skugga.¹⁷⁴

*Utredningen om barnens rätt*¹⁷⁵ betonade att frågor om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn borde prövas mot bakgrund av aktuell kunskap om barns förhållanden. Utredarna menade att den (dittills) starka föräldramyndighet, som framgick av Föräldrabalken, speglade en äldre tids uppfattning.¹⁷⁶ I den svenska rättsutvecklingen framstår utredningen fortfarande som en milstolpe.¹⁷⁷ Betänkandet medförde att det fastslogs i lag föräldrars skyldighet att höra barnet i frågor rörande personliga angelägenheter.¹⁷⁸

Rätten för ett barn att själv ingå arbetsavtal infördes år 1984, efter förslag av utredningen som anförde att ingen annan än barnet självt skulle kunna

---

¹⁷⁰ Dahlstrand Lotta, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 32.

¹⁷¹ SOU 1978:10. Om förbud mot aga.

¹⁷² 6:19 4 och 6 st. FB.

¹⁷³ Andersson Gunvor, Bangura Arvidsson Maria, Barnet mellan två föräldrar, s. 13.

¹⁷⁴ Ibid. s. 14.

¹⁷⁵ SOU 1978:10, SOU 1979:63 och SOU 1987:7.

¹⁷⁶ Andersson Gunvor, Bangura Arvidsson, Maria, Barnet mellan två föräldrar, s. 16 f.

¹⁷⁷ Singer Anna, Föräldraskap i rättslig belysning, s. 76.

¹⁷⁸ 6:11 FB, Prop. 1981/82:168.

förfoga över dess arbetskraft genom avtal om förvärvsarbete.¹⁷⁹ Detta gick i linje med den allmänt sett större självbestämmanderätt som utredningen ville tillerkänna barnet, med stigande ålder och mognad.¹⁸⁰

Även om lagförändringarna inte var genomgripande i sig, präglades reglerna i högre grad av en strävan att betona betydelsen av barnets bästa och av att beakta barnets egna synpunkter och önskemål.¹⁸¹ Den tidigare oinskränkta föräldramakten begränsades, åtminstone i ord.¹⁸²

Den hittills drivna barnpolitiken framstår som att förstärka målet att barn och unga ska respekteras, att de ska ges möjligheter till utveckling och trygghet samt att de ges delaktighet och inflytande. För att ytterligare stärka barnens rättsliga ställning och i syfte att öka skyddet för dem har det under senare år genomförts ytterligare lagändringar;

Att ett barn tvingas att bevittna våld mot närstående omfattas inte idag av straffbestämmelsen misshandel. En särskild straffskärpningsgrund i brottsbalken har därför införts, då brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person.¹⁸³ Detta är en markering och tydliggörande, att brott mot närstående till barnet bör åsättas ett högt straffvärde, just för att barnet därigenom riskerar att berövas sin trygghet. Bestämmelsen omfattar även sådana fall barnet tvingas bevittna att en förälder blir slagen av den andre föräldern.¹⁸⁴

3.2 Barnkonventionen i Sverige

Ett barn omfattas naturligtvis av samma rättigheter som alla, till exempel deklARATIONEN om mänskliga rättigheter. Däremot medför FN:s konvention om barns rättigheter, fortsättningsvis benämnt Barnkonventionen, att barnens rättigheter lyfts fram och förstärks. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter, rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter ska ges betydelse i förhållande till dess ålder och mognad.

Utgångspunkten i barnperspektivet är respekten för barnets fulla människovärde och integritet.¹⁸⁵ Barnkonventionen fokuserar på barns rättigheter, inte deras direkta behov.¹⁸⁶

FN:s konvention om barns rättigheter antogs av FN:s generalförsamling år 1989 och trädde ikraft i september året därpå. Med barn förstås alla de

---

¹⁷⁹ SOU 1979:63, s. 67.

¹⁸⁰ Dahlstrand Lotta, Barn som ekonomiska aktörer, s. 23.

¹⁸¹ Dahlstrand Lotta, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 33.

¹⁸² Singer Anna, Föräldraskap i rättslig belysning, s. 81.

¹⁸³ 29:2 BrB, Prop. 2002/03:53.

¹⁸⁴ Prop. 2002/03, s. 71.

¹⁸⁵ Sjösten Mats, Vårdnad boende och umgänge, s. 38 f.

¹⁸⁶ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 29.

människor som är under 18 år, om inte barnet blir myndigt dessförinnan enligt nationell lag.¹⁸⁷ Sverige har ratificerat konventionen och gjorde det utan att reservera sig på någon punkt. Vi har därigenom iklätt oss en folkrättslig förpliktelse att följa konventionens bestämmelser.

Barnkonventionen har inte inkorporerats i Sverige. Som skäl har anförts av KU i utskottets betänkande; "Enligt utskottet kan barnkonventionen inte anses inta en sådan särställning som Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna att den bör införlivas i svensk rätt genom inkorporering."¹⁸⁸ Detta uttalande skulle kunna tolkas som att barn inte har lika värde som den vuxne.

Barnkonventionen i sig är inte direkt tillämplig rätt i Sverige och domstolar är inte bunden till den.¹⁸⁹ Vid tolkning av svensk lag ska den däremot tillämpas, så att tolkningen står i överensstämmelse med våra internationella åtaganden. Barnkonventionens innehåll tas också hänsyn till när nya lagar framarbetas. Sverige har helt enkelt förpliktat sig att respektera och främja barns rättigheter.

De fyra grundprinciperna i barnkonventionen är

- Principen om icke-diskriminering.¹⁹⁰
- Principen om barnets bästa.¹⁹¹
- Barnets rätt till liv och utveckling.¹⁹²
- Barnets rätt att komma till tals.¹⁹³

Vid allt beslutsfattande och vid alla åtgärder som rör barn, ska barnets bästa vara vägledande och sättas främst. Principen ingår i portalparagrafen 6:2 a FB.¹⁹⁴ Vid varje beslut av stat eller myndighet som rör barn, ska barnkonsekvensanalyser göras och barnperspektivet ska finnas med i utredningsuppdrag.¹⁹⁵

3.3 Principen barnets bästa

3.3.1 Om innehållet i begreppet barnets bästa

Barnets bästa ska vara avgörande vid alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.¹⁹⁶ Det är alltid barnets intresse som ska vara i fokus. När det

---

¹⁸⁷ art. 1 Barnkonventionen.

¹⁸⁸ KU 2005/06:17.

¹⁸⁹ Ds. 2003:5. s. 42.

¹⁹⁰ art. 2 Barnkonventionen.

¹⁹¹ art. 3 Barnkonventionen.

¹⁹² art. 6 Barnkonventionen.

¹⁹³ art. 12 Barnkonventionen.

¹⁹⁴ Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge, SOU 1997:116, Barnets bästa i främsta rummet, s. 128 och s. 130.

¹⁹⁵ Melin Stefan, Barnkonventionen i svensk rätt Principer och regler i urval, s. 9.

¹⁹⁶ Prop. 1997/98:7 s. 46 ff.

gäller frågor om vårdnad, boende och umgänge bör det inte finnas några intressen som kan värderas högre. Frågorna har inte med rättvisa mellan föräldrarna att göra.¹⁹⁷ Vårnaden får inte heller utgöra belöning, kompensation eller bestraffning för hur makarna betett sig mot varandra.¹⁹⁸

Den närmare innebörden av barnets bästa är inte direkt given. Begreppet är relativt och flexibelt både under tid och är, liksom synen på familjen, kopplad till ekonomiska och kulturella samhällseliga förändringar.¹⁹⁹ Det som är bäst för ett barn är heller inte detsamma som är bäst för ett annat barn, trots att de är lika gamla.²⁰⁰

Den flexibla tolkningen är både till fördel och till nackdel, då den dels anpassas till det individuella barnet, men samtidigt riskerar likheten inför lagen. Avsaknaden av ett definierat juridiskt innehåll kan medföra särbehandling för exempelvis utländska barn. Till exempel har domstol ansett det inte vara förenligt med barnets bästa för två muslimska flickor att få musikundervisning.²⁰¹

Eftersom begreppet barnets bästa inte är statiskt, växlar innebörden och principen barnets bästa varierar också inom skilda rättsområden och definieras i den kontext där den används. Definitionerna handlar om å ena sidan vuxnas perspektiv på barn och å andra sidan barns perspektiv på den egna tillvaron.²⁰² Det är emellertid de vuxna som avgör innehållet i begreppet barns bästa. Barnets bästa tillskrivs skilda innehåll av de professionella aktörerna domstol, socialsekreterare, advokater och föräldrar.²⁰³

Barns bästa, är ett öppet koncept som syftar till att ge barn bästa möjliga liv.²⁰⁴ Det öppna konceptet innebär att lagstiftaren kan göra en friare bedömning när det gäller barnets bästa, än vad som är fallet när traditionella rättsregler tillämpas. Emellertid använder oftast inte rättsordningen principen barnets bästa som ett öppet koncept. Istället arbetar man med presumtioner, det vill säga bestämda tolkningar av barnets bästa.²⁰⁵ En allmän presumtion är exempelvis, att det i allmänhet antas att föräldrars överenskommelser om vårdnad, boende och umgänge överensstämmer med vad som är till barnets bästa.²⁰⁶

Presumtioner kan på så sätt komma att bidra till att principen om barnets bästa kan användas som en mera svepande formulering, utan att närmare

---

¹⁹⁷ Prop. 2005/06:99, s. 39.

¹⁹⁸ Sjösten Mats, Vårdnad boende umgänge, s. 41.

¹⁹⁹ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 28.

²⁰⁰ Singer Anna, Föräldraskap i rättslig belysning, s. 52.

²⁰¹ Schiratzki Johanna, Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige, s. 179 f.

²⁰² Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 30.

²⁰³ Rejmer Annika, Vårdnadstvister, s. 124.

²⁰⁴ Schiratzki Johanna, Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige, s. 65.

²⁰⁵ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 27.

²⁰⁶ Dahlstrand Lotta, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 40. mht Schiratzki Johanna, Vårdnad och vårdnadstvister, s. 226.

definiera vad som i varje fall åsyftas med just detta barns ”bästa”.²⁰⁷ Schiratzki menar att begreppet är svårt att tillämpa som ett enhetligt juridiskt begrepp. Så länge begreppet inte definieras eller att dess skilda betydelser i olika sammanhang inte tydliggörs, går det att tänja tills ingenting återstår.²⁰⁸

Den svenska lagstiftningens användande av barnets bästa som en övergripande princip, innebär att det exakta innehållet fastställs i rättstillämpningen. Emellertid beaktar tingsrätten i sin tillämpning endast de omständigheter som anges i rättskällorna. Dessa är dock inte uttömmande, de ger istället en uppräknning av vissa minimiskydd för ett barn. De är nödvändigtvis inte heller liktydiga med det enskilda barnets bästa. Detta skulle enligt Rejmer, medföra att begreppet barnets bästa reduceras i rättstillämpningen.²⁰⁹

Det som är det individuella barnets bästa, ska fastställas genom en kombination av kunskap om det enskilda barnet, ett subjektivt perspektiv, samt kunskap grundad på vetenskap och vedertagen erfarenhet, ett objektivt perspektiv.²¹⁰ Lagstiftningens erfarenhetsbaserade analyser utgår istället ofta från det genomsnittliga barnet som utgångspunkt. En problematisk konsekvens av detta är att de, fåtal²¹¹ barn, som berörs av rättsprocesser i frågor om vårdnad, boende och umgänge betraktas som normativa barn i ”normala” miljöer, när förhållandet istället rör barn som befinner sig i ovanliga situationer.²¹²

Det finns studier som visar att våld förekommer i 75 procent av de familjer som hamnar i vårdnadstvist och att våldet inte enbart beror på separationen utan vanligtvis har flera bakomliggande orsaker.²¹³ Däremot känner man inte till hur många av misshandlade mödrar som bryter upp från ett förhållande, eller inom vilken tidsrymd från det första slaget som uppbrottet sker.²¹⁴ Förhållandena kan vara att barn i en vårdnadstvist under en längre tid fått erfara missförhållanden i familjen.

Eriksson, anser att det etablerade begreppet ”kvinnomisshandel” istället, ur ett barns perspektiv, borde vara ”mammamisshandel”, eftersom våldet utövas mot någon som barnet har en nära relation till.²¹⁵

---

²⁰⁷ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 55.

²⁰⁸ Ibid. s. 29, mht Schiratzki, Sammanfattning från konferensen Någon måste sätta ned foten. När föräldrar inte kan enas om vårdnad, boende och umgänge. Stockholm: Allmänna Barnhuset.

²⁰⁹ Rejmer Annika, Vårdnadstvister, s. 193.

²¹⁰ Ibid. s. 125.

²¹¹ Ärligen separerar ca 30 000 par i Sverige, vilket berör ca 50 000 barn, Widlund Britt, Vem fick vårdnaden? 70 vårdnadstvister avgjorda i domstol åren 1990-1996 s. 61, 500 föräldrapar låter domstol avgöra tvisten, Schiratzki Johanna, Mamma och pappa inför rätta, s. 39.

²¹² Schiratzki Johanna, Mamma och pappa inför rätta, s. 98.

²¹³ Rejmer Annika, Vårdnadstvister, s. 132.

²¹⁴ Hydén Margareta, Kvinnomisshandel. Aktuella frågor i Sverige, s. 21.

²¹⁵ Eriksson Maria, I skuggan av pappa, s. 21 f.

Med utgångspunkt från gjorda studier kan det inte anses vara förenligt med barnets bästa eller ett barnperspektiv att såväl tingsrätt som socialförvaltning, som framförs i uppsatsen, bortser från förekomsten av våld i till exempel vårdnadstvister.²¹⁶

Utöver att rätten inte tar hänsyn till det individuella barnet som en egen individ i en ovanlig situation, saknar de professionella aktörerna denna specialiserade kunskap som föreskrivs och de saknar dessutom adekvat utbildning.²¹⁷ De har vanligtvis inte någon personlig erfarenhet av vårdnadstvister eller vårdnadskonflikter.²¹⁸

Presumtionen om vad som är bäst för barnet i vårdnadsärenden efter en ensam vårdnadshavares död, är att det vanligen är till barnets bästa att den efterlevande föräldern utses till ny vårdnadshavare.²¹⁹

3.3.2 Barns bästa och samhörighet med föräldrarna

Under devisen barnets bästa, har det poängterats att ett barn har behov av samhörighet med båda sina föräldrar.²²⁰ Den avgjort viktigaste aspekten är att barnet har ett varaktigt och stabilt förhållande till dem.²²¹ För barns utveckling och välbefinnande antas det vara viktigt att det har nära, goda och regelbundna relationer till båda föräldrarna, oavsett om dessa bor tillsammans och oavsett om de är i konflikt eller ej.²²² Det presumeras att det är viktigt att ge barn kontinuitet och så långt är möjligt oförändrade levnadsförhållanden.²²³

Även om inte föräldrarna lever tillsammans har lagstiftningsarbetet sedan 1970-talet utformats för att underlätta för barnet att ha kontakter med båda sina föräldrar. Däremot var det inte till en början barnets rättigheter som låg till grund för dessa överväganden utan mer tanken om rättvisa och jämställdhet mellan föräldrarna.²²⁴

Presumtionen om barns rätt till sina föräldrar har medfört att det har underlättats för föräldrar att få gemensam vårdnad om barnet. Detta genom att möjligheten finns för rätten att ålägga gemensam vårdnad, trots att en av föräldrarna har yrkat ensam vårdnad men i sig inte motsätter sig gemensam vårdnad.²²⁵ Rätten utgår då från bestämda tolkningar av barnets bästa med

---

²¹⁶ Rejmer Annika, Vårdnadstvister, s. 132.

²¹⁷ Ibid. s. 188.

²¹⁸ Ibid. s. 83, 88 f.

²¹⁹ Dahlstrand Lotta, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 40.

²²⁰ Sjösten Mats, Vårdnad boende och umgänge, s. 38.

²²¹ Ibid. s. 40.

²²² Ibid. s. 41.

²²³ Dahlstrand Lotta, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 40.

²²⁴ Ibid. s. 32.

²²⁵ Prop.1990/91:8. s. 32.

utgångspunkt från lagtext, förarbeten och avgöranden av överrätt. Sådana presumtioner innebär nackdelar genom att de medför en ”låst” tolkning av vad som är bäst för barn. Den generella tolkningen medför att blir svårare att få till stånd undantag från presumptionen.²²⁶ BO anser att Föräldrabalken inte tillräckligt tydligt visar att barnets bästa ska vara avgörande. De anser att barnets bästa ofta tolkas på ett sätt som sätter föräldrarnas rätt i främsta rummet, inte barnets.²²⁷

Barnets rätt och barnets bästa har förstärkts ytterligare genom lagstiftningen år 2006.²²⁸ Avseende barnets bästa, ska förutom hänsynen till att tillgodose barnets behov av båda sina föräldrar, fästas särskild uppmärksamhet på risken att barnet utsätts för övergrepp, förs bort eller hålls kvar eller annars far illa.²²⁹ Föreligger en risk för att sådana omständigheter kan uppstå, är detta faktorer som talar emot gemensam vårdnad, som tidigare omtalats under kapitel 2.3.

3.3.3 Barnets rätt att komma till tals

Kritik har framförts mot barns talerätt, eller rättare sagt frånvaron av den. Det har funnits förslag att barn ska få talerätt i vårdnads mål.²³⁰ Det ledde dock inte till något förslag i den följande propositionen.²³¹ Däremot medförde beslutet om att inte införa någon ny lagstiftning, att undersökningar inleddes, i avsikt att utröna hur den då gällande rätten på bästa sätt värnade ett barns rätt att komma till tals. Det ledde fram till nya bestämmelser som trädde ikraft i januari år 1996.²³²

Nu mera har barn rätten att få komma till tals i ärenden som rör dem i adoptionsfrågor (4:6 1 st. FB), i mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge (6:2 a 3 st. FB), vars mål kräver att hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.

Dock framförs i lagförarbete att någon formell talerätt för barn inte bör införas i mål och ärenden angående vårdnad och umgänge. ”... att det inte kommit fram något behov av talerätt.” Som skydd för de äldre barnen har angetts att det finns risk för försämrade relationer och obehörig påverkan, och att den risken inte ska underskattas. ”En formell talerätt kan i många fall medföra att barnet konfronteras med tvisten på ett onödigt närgånget sätt och pressas att välja sida.”²³³

²²⁶ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 28, mht Schiratzki, Barnkonventionen och barnets bästa – globalisering med reservation. I Sandin, B & Halldén, G (red.) Barns bästa. Stockholm: Symposium.

²²⁷ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 55, mht Barnombudsmannen Barnets bästa. Barnombudsmannens synpunkter på frågor om vårdnad, boende och umgänge. BR 2005:06.

²²⁸ Prop. 2005/06:99.

²²⁹ 6:2a 2 st. FB.

²³⁰ SOU 1987:7.

²³¹ Prop. 1990/91:8.

²³² Se Prop. 1994/95:224, Barns rätt att komma till tals.

²³³ Prop. 1994/95:224. s. 31.

Numera är det självklart att barnets bästa ska stå i centrum i de lagregler som berör barn. För att barnets bästa verkligen ska kunna uppnås i mål och ärenden som berör barnet, är det därför också viktigt att barnet ges möjlighet att komma till tals. Detta harmonierar med den allmänna principen i vår rättsordning, att var och en som har ett av rättsordningen skyddat intresse också har talerätt rörande det intresset.²³⁴ Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.²³⁵

Barnets inställning ska klarläggas av den som verkställer en utredning.²³⁶ 1998 års vårdnadsreform uttalar att ett barns vilja inte bara är en omständighet att beakta vid sidan av andra omständigheter vid bedömningen av ett barns bästa, utan en faktor som ibland bör beaktas fristående.²³⁷

I lagförarbeten framförs att det ytterst är domstolens uppgift att utreda om barnet har några egna synpunkter på vårdnadsfrågan.²³⁸ Om barnet har en bestämd uppfattning och har nått en sådan mognad att dess önskemål bör respekteras, bör domstolen i allmänhet följa barnets önskan. Frågan om när barnet nått en sådan mognad kan emellertid, enligt propositionen, inte besvaras generellt och det kan vara svårt att utreda barnets innersta önskan. Därför torde domstolen i allmänhet vara hänvisad till att väga in barnets egna uppgifter i den helhetsbedömning av samtliga omständigheter som görs i målet. Barn har många gånger en klar uppfattning om hur de vill ha sin framtida tillvaro och bör ges möjlighet att få uttrycka den.²³⁹

Huvudprincipen är att barnets önskemål bör respekteras. Någon lägsta åldersgräns nämns numera inte i Föräldrabalken i syfte att yngre barn i större utsträckning ska få komma till tals.²⁴⁰ Vid avgörande av vårdnadstvist ska enligt lagstiftaren hänsyn tas till även små barns vilja.²⁴¹

När barnets vilja inte överensstämmer med vad beslutsfattarna anser vara barnets bästa, uppstår problem. I dessa fall finns ett motstånd att tillskriva barnets uppfattning någon betydelse.²⁴² Det uppstår en diskurskollision mellan barns rätt och den kompetensorienterade.

2002 års vårdnadskommitté skriver att det finns en tendens hos domstolarna att ställa alltför stora krav på att barnet ska ha uttryckt en bestämd uppfattning, för att de ska beakta barnets inställning.²⁴³ När en fjortonårings vilja inte var tillräckligt tydlig, medförde det inte ändring av vårdnaden.²⁴⁴

---

²³⁴ Ibid. s. 28.

²³⁵ Ibid. s. 11.

²³⁶ 4:10 2 st. FB för adoptionsärenden och 6:19 4 st. FB ang. vårdnad, boende och umgänge.

²³⁷ Prop. 1997/98:7 s. 105.

²³⁸ Prop. 1981/82:168. s. 66.

²³⁹ Prop. 2005/06:99, s. 118.

²⁴⁰ Ibid. s. 46.

²⁴¹ Schiratzki Johanna, Barnrättens grunder, s. 117.

²⁴² Andersson Gunvor, Bangura Arvidsson, Maria, Barnet mellan två föräldrar, s. 18 f.

²⁴³ SOU 2005:43, s. 212.

²⁴⁴ RH 2007:42.

Med den diskurs om ”den separerade kärnfamiljen” (att frånskilda föräldrar ska tvingas till samarbete och barnen till umgänge med föräldrarna, som om de även efter separationen levde i en kärnfamilj), som så starkt präglad lagstiftning och politik, finns fortfarande risken att barn ”skyddas” från att komma till tals, eller inte anses tillräckligt mogna om de uttrycker en vilja som går emot denna. Flera studier visar exempelvis just att när dessa diskurser samspelar, dessutom på en juridisk arena, ses exempel på att uppfattningen om att barns rätt inte omfattar barns rätt att inte ha umgänge med den andre föräldern.²⁴⁵

3.3.4 Rätten att komma till tals i skilda fall

Vårdnad

Det normala är att endast föräldrar är parter och har talerätt i nämnda mål. En ändring i fråga om vårdnad kan sålunda i allmänhet komma till stånd bara på talan av en av föräldrarna eller båda.²⁴⁶ Reglerna om talerätt i mål om vårdnad och umgänge bygger på uppfattningen att vårdnaden är en rättighet och en skyldighet för föräldrarna.²⁴⁷

Adoption

Ett barn har inte en explicit talerätt. Den som fyllt tolv år får emellertid inte adopteras utan eget samtycke.²⁴⁸ Det innebär att barnet har en vetorätt – emot adoption. Domstolen måste ta reda på barnets uppfattning men någon lagstadgad rätt i övrigt för barnet att komma till tals i adoptionsärenden finns inte.

Namn

Som tidigare nämnts under kapitel 2.7.2, kan barnet om det är under 18 år vara part, men ansökan om namnbyte görs av barnets vårdnadshavare, vilket innebär att barnet saknar processbehörighet. Från barnet är 12 år krävs ett samtycke från denne, barnet har således en vetorätt. Därutöver saknas rätt för barn att komma till tals.²⁴⁹

Det har uppmärksammats av lagstiftaren att det saknas uttryckliga regler om att barnets vilja ska beaktas när namnärenden avgörs. Det kommenteras att namnet har stor personlig betydelse och barnet kan fästa stor vikt vid utgången i ärendet, varför det är angeläget barnet även i dessa ärenden ges en möjlighet att få sina synpunkter och sin vilja framförda och beaktade.²⁵⁰ Rättspraxis visar att hänsyn tagits till åtminstone det äldre barnets vilja.²⁵¹ Beträffande de yngre barnen saknas sådan praxis.

---

²⁴⁵ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 36.

²⁴⁶ 6:5 3 st. FB.

²⁴⁷ Prop. 1994/95:224. s. 15.

²⁴⁸ 4:5 FB.

²⁴⁹ NamnL.

²⁵⁰ Prop. 1994/95:224. s. 41.

²⁵¹ NJA 1987:81, NJA 1990:79.

3.4 Barnets processbehörighet

Eftersom barn i regel saknar talerätt i mål och ärenden om vårdnad och umgänge finns det inte några bestämmelser om barns processbehörighet i 6 kap. FB.²⁵²

I realiteten är barnets talerätt inskränkt, eftersom barnets rätt att komma till tals inte innefattar de rättigheter som normalt medföljer talerätt; att man har rätt att starta en process (initiativrätt), att framföra sina synpunkter i en process (argumentationsrätt) och att överklaga ett avgörande (klagorätt).²⁵³

Processbehörigheten hänger samman med den rättsliga handlingsförmågan. Eftersom barn saknar rättslig handlingsförmåga, är det istället barnets förmyndare såsom barnets ställföreträdare, som representerar barnet i processen och för dess talan.²⁵⁴ Vad föräldern företar i processen är bindande för barnet, som inte heller kan binda föräldrarnas processföring genom några särskilda instruktioner.²⁵⁵

Frånvaron av processbehörighet för barnet i vårdnadsärenden, kan grundas i barnets roll som en tredje part, samt att det varken är självklart på vilken sida barnet ska vara eller vilken talan det ska föra.²⁵⁶ Flera utredningar om utökad talerätt för barn har gjorts under åren och förslag har framlagts, men har inte utmynnat i lagförändringar. Vissa menar att barnens intressen i nämnda angelägenheter dränks i finstämda psykologiseranden och väl dolda vuxenintressen.²⁵⁷

I mål om vårdnad är det vanligtvis två motstridiga intressen (föräldrarnas) som barnets delaktighet ingår i, genom barnets rätt att komma till tals. I ärenden enligt 6:9 2 st. FB, som reglerar fall där ensam vårdnadshavare avlider, har barnet emellertid ansetts ha rätt att genom behörig ställföreträdare, föra talan som part i målet.²⁵⁸ Deras position är trots detta inte starkare i dessa ärenden, i företagen undersökning av Dahlstrand som är Jur.dr. i civilrätt, hade exempelvis ingen av barnen fått en god man förordnad för sig.²⁵⁹

I ett mål om vårdnad hade barnets fader som var ensam vårdnadshavare avlidit. Barnets moder beslutades av rätten, efter talan av modern, vara ny vårdnadshavare. Beslutet tillkom utan att det 16 år gamla barnet fått uttala sig. Barnet var medborgare i Danmark där hon också var boende, men hade inte getts tillfälle att lämna sin åsikt i vårdnadsfrågan. Beslutet stred mot barnets vilja. Högsta domstolen fann att barnet inte var processbehörig och

---

²⁵² SOU 1997:116 s. 188.

²⁵³ Prop. 1994/95:224, s. 29.

²⁵⁴ 10:2 FB.

²⁵⁵ Dahlstrand Lotta, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 115.

²⁵⁶ Jacobsson Ulla, Ett barns rättigheter, s. 87.

²⁵⁷ Dahlstrand Lotta, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 124.

²⁵⁸ Eklund Hans, Barns processuella ställning, s. 76.

²⁵⁹ Dahlstrand Lotta, Barns deltagande i familjerättsliga processer, s. 276.

därför inte kunde föra sin talan själv inför domstol.²⁶⁰ Att socialnämnden, som kan anmäla dödsfall till rätten för att ny vårdnadshavare ska förordnas, inte heller kan agera till hjälp för ett barn i en sådan situation, visas genom att barnavårdsnämnd, numera socialnämnden, inte hade rätt att föra talan som part genom att överklaga rättsens beslut.²⁶¹

En av de gjorda utredningar fann det vara otillfredsställande att barn har så små möjligheter att påverka ett avgörande om vårdnad och umgänge, eftersom barnet inte kan delta i rättegången såsom en självständig part, eller överklaga ett avgörande som enligt barnens mening strider mot dess bästa.²⁶² Ett senare betänkande anförde bland annat att det är svårt att principiellt motivera varför barn inte ska ha talerätt i processer som rör både föräldrarnas och barnets intressen, när föräldrarna har en sådan rätt.²⁶³

Det sägs i förarbeten att barn ska slippa känslomässiga påfrestningar, att det inte är säkert att formell talerätt för barn är det bästa sättet att tillgodose barnets intressen, eller att en formell talerätt inte ens säkert skulle vara önskvärt.²⁶⁴

I jämförelse kan nämnas att ett barn kan entlediga en förmyndare när det uppnått 16 års ålder och också har talerätt i val av person till förmyndare.²⁶⁵ När den ensamma vårdnadshavaren avlidit, valde ett barn att acceptera att den efterlevande fadern skulle få förordnas till vårdnadshavare, endast under förutsättning att fadern inte skulle ha hand om barnets pengar. Detta löstes genom att bl.a. utse en särskilt förordnad förmyndare.²⁶⁶

---

²⁶⁰ NJA 1975:453.

²⁶¹ NJA 1981:533.

²⁶² SOU 1979:63 s. 137 ff.

²⁶³ SOU 1987:7, s. 85.

²⁶⁴ Prop. 1994/95:224, s. 28 f.

²⁶⁵ 10:18 1 och 2 st. FB.

²⁶⁶ Dahlstrand Lotta, Barn som ekonomiska aktörer, s. 37.

4 Dödligt våld i familjerätten

4.1 Inledning

4.1.1 Barnamord

En särskild studie har gjorts av Rying. Han har undersökt samtliga till Rikspolisstyrelsen rapporterade fall av mord, dråp, misshandel med dödlig utgång och barnadråp under perioden 1990-1996.²⁶⁷ Rying skriver i sin rapport att dödligt våld är en av de minst utforskade brottstyperna i Sverige, trots att det är det grövsta brott som förekommer i vårt samhälle. Våld mot barn utgör inget undantag.²⁶⁸ Det har i Norden funnits ett påtagligt ointresse att forska i våld från fäder.²⁶⁹

Under perioden 1990-1996 blev 58 barn under 15 år offer för dödligt våld. Det motsvarar i genomsnitt åtta barn per år. I åldersgruppen 15-19 år blev 28 personer dödade under samma period, vilket motsvarar 4 personer per år. Sammanlagt rör det sig således om cirka 12 barn i åldrarna 0-19 år årligen.

I Ryings undersökning var flertalet förövare föräldrar. Drygt hälften av gärningsmännen tog livet av sig, utvidgade självmord, medan mord i samband med barnmisshandel är sällsynta.²⁷⁰

4.1.2 Dödligt våld mot mödrar

Antal kvinnor som dör på grund av ”mord, dråp eller annat övervåld” har sedan år 1965 varierat mellan ungefär 20 och 40 per år. Nivån är relativt stabil sedan början av 1970-talet och år 1994 dödades 36 kvinnor.²⁷¹ Totalt under åren 1990-1999 avled 164 kvinnor till följd av dödligt våld från någon de hade eller hade haft en nära relation till.²⁷²

Vid genomgång av alla de fall av dödligt våld i Sverige under åren 1990 till 1999, visas att årligen dödas 90 personer genom kriminellt våld. 33 av dessa är kvinnor och av dessa 33 har 16 kvinnor dödades av någon som de vid brottstillfället hade eller hade haft en nära relation till.²⁷³

Enligt undersökning företagen av Aftonbladet, har hittills under 2000-talet, 153 kvinnor dödat av sin man och 126 barn har med anledning därav blivit

---

²⁶⁷ Rying Mikael, Dödligt våld i Sverige 1990–1999.

²⁶⁸ SOU 2001:72, s. 346. mht Rying Mikael, ”Dödligt våld i Sverige 1990-1996”.

²⁶⁹ Eriksson Maria, Barn vars pappa misshandlar mamma, s. 146.

²⁷⁰ SOU 2001:72, s. 128.

²⁷¹ Olsson Monika, Våld mot kvinnor. Brotsstatistik och offerundersökningar i Sverige, s. 24.

²⁷² Rying Mikael, Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer.

²⁷³ Rying Mikael, Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, s. 6.

moderslösa. I genomsnitt är det under perioden 13 barn som årligen har förlorat sin mor till följd av detta våld.²⁷⁴ Vanligen är det barnets pappa som dödar modern.²⁷⁵

Den kvinna som utsätts för mordet och den som utövat mordet, är båda någon som barnet har en nära relation till. Eftersom den som utövat mordet också är den som har en rad juridiska rättigheter i sin kraft av förälder, bör istället begreppet fader och moder användas istället för mäns våld mot kvinnor.²⁷⁶ Varför dessa begrepp används i första hand framöver.

4.2 De berörda parterna i granskning

4.2.1 Om den dödade modern

Det saknas forskning som fokuserar på misshandlade kvinnors uppbrott och som riktar sitt intresse mot kvinnor som lämnar sina misshandlande män.²⁷⁷ Forskning om våld mot kvinnor är överhuvudtaget inte ett stort eller centralt område i Sverige.²⁷⁸ Emellertid vet man att det inte är så att kvinnor eller mödrar accepterar våld från sina män, de lämnar ofta sina män.²⁷⁹ De lever i en svår livssituation men de uppfattar därmed inte våldet som något normalt.²⁸⁰ Tvärtom gör de stora ansträngningar att försöka förstå situationen och hitta en annan lösning.²⁸¹

Kvinnan är rädd för mannens hämnd om hon lämnar honom och mannen hotar henne.²⁸² Just rädslan för värre våld var det vanligaste skälet till att kvinnor stannat kvar hos männen. Ett skäl var även konsekvenserna för barnen och kvinnornas rädsla för att bli mördade.²⁸³ Att lämna en våldsam partner är inte en okomplicerad handling som löser familjens problem och garanterar att kvinnan får leva säker till liv och lem.²⁸⁴

Utländsk forskning visar att separation från mannen mycket ofta ökar våldsbenägenheten hos våldsamma män och därmed försätter kvinnorna i en

---

²⁷⁴ AB, artikel publicerad 2009-05-06.

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ Eriksson Maria, I skuggan av pappa, s. 22.

²⁷⁷ Dock finns en uppsats; Hillman Stina, Lundgren Jenny, Copingstrategier hos mammor som har blivit misshandlade av sin partner, Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet, 2007.

²⁷⁸ Eliasson Mona, En plump i jämställdhetens protokoll. Svensk forskning om våld mot kvinnor, s. 33, mht Utredningen "Kvinnofrid" om mäns våld mot kvinnor.

²⁷⁹ Hydén Margareta, Kvinnomisshandel. Aktuella frågor i Sverige, s. 20.

²⁸⁰ Ibid. s. 19.

²⁸¹ Eliasson Mona, Att förstå mäns våld mot kvinnor, s. 46.

²⁸² Hydén Margareta, Kvinnomisshandel. Aktuella frågor i Sverige, s. 20.

²⁸³ Eliasson Mona, En plump i jämställdhetens protokoll. Svensk forskning om våld mot kvinnor, s. 34, mht undersökning gjord av Elman och Eduards.

²⁸⁴ Eliasson Mona, Att förstå mäns våld mot kvinnor, s. 47.

akut mycket farlig situation.²⁸⁵ Redan när kvinnan fattat beslut om en separation och börjar ta upp ämnet, eller när hon rent faktiskt lämnar mannen, söker skilsmässa och polisanmäler honom, är situationen ytterst farlig för henne, genom en ökad fara till förvärrat våld, och även hennes död. Det är just under separationen från en våldsam man som vissa kvinnor löper störst risk att dödas. Mellan år 1974 och 1990 var andelen mördade bland gifta kvinnor som separerar från sina män fem gånger högre än motsvarande siffror för kvinnor som fortfarande sammanbodde med mannen vid tiden för mordet.²⁸⁶

Justitiedepartementet har redovisat att ungefär 40 procent av det polisanmälda våldet kan spåras till upplösta relationer.²⁸⁷ Bakom mordet av sina barns moder finns oftast en historia av tidigare våld. I 42 procent hade mödrarna tidigare varit hotade och i mer än en tredjedel finns uppgifter om tidigare våld.²⁸⁸ Det dödliga våldet är oftast kulmen på en längre tids våld mot kvinnan.²⁸⁹

Våld kan definieras som varje användande av fysisk makt för att skada andra.²⁹⁰ Fysiskt våld är enklare att identifiera än psykiskt våld som kräver att kränkningarna ska ha varit upprepade.²⁹¹

4.2.2 Om den våldsamme fadern

4.2.2.1 Personligheten

Dödligt våld är en av de minst utforskade brottstyperna i Sverige, trots att det är det grövsta brott som förekommer i vårt samhälle.²⁹² Det har i Norden funnits ett påtagligt ointresse att forska i våld från fäder.²⁹³

Rying, som undersökt alla fall i Sverige av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer under åren 1990-1999, visar att gärningsmännen i 60 procent av fallen var registrerade för tidigare brottslighet. De dominerande brotten var olaga hot, våldsbrott, stöldbrott och trafikbrott.²⁹⁴

Undersökningen visar att 80 procent av gärningsmännen har psykiska problem.²⁹⁵ Enligt rättspsykiatriska datauppgifter dominerar två diagnosgrupper; personlighetsstörningar och psykossjukdomar.²⁹⁶

---

²⁸⁵ Eliasson Mona, En plump i jämställdhetens protokoll. Svensk forskning om våld mot kvinnor, s. 33.

²⁸⁶ Johnson Holly, Att forska om våld mot kvinnor. En kanadensisk offerundersökning, s. 87.

²⁸⁷ Eliasson Mona, Att förstå mäns våld mot kvinnor, s. 47.

²⁸⁸ Rying Mikael, Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, s. 6.

²⁸⁹ Ibid. s. 19.

²⁹⁰ Lindberg Stefan, Pappor i häkte, s. 9.

²⁹¹ Ekbrand Hans, Separationer och mäns våld mot kvinnor, s. 201.

²⁹² SOU 2001:72, s. 346. mht Rying Mikael, "Dödligt våld i Sverige 1990-1996"

²⁹³ Eriksson Maria, Barn vars pappa misshandlar mamma, s. 146.

²⁹⁴ Rying Mikael, Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, s. 7 och s. 33.

²⁹⁵ Rying Mikael, Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, s. 7.

De personlighetsstörda männen kan inte dömas till vård eftersom de inte är sjuka i lagens mening, men bland dem finns de farligaste mördarna enligt Belfrage. De två vanligaste störningarna är enligt Belfrage, psykopaten som är känslökall och manipulativ och omöjlig att bota. Den andre är den som lider av borderline, med en extrem separationsångest och starka känslor, men har goda chanser att bli botad.²⁹⁷

Ryings undersökning visar att personlighetsstörningarna dominerar knappt, de karaktäriseras av bland annat impulskontrollstörningar eller avsaknad av/bristande empati, något som kan leda till brott.²⁹⁸

Psykosgruppen består av ett antal olika psykosdiagnoser, där depressioner dominerar tillsammans med kategorin paranoida psykoser. Vidare har de ofta en mindre marginaliserad profil jämfört med de personlighetsstörda och de är mindre ofta registrerade för tidigare brott, deras gemensamma nämnare är att deras verklighetsuppfattning är störd. Detta kan leda till vanföreställningar, missförstånd och missuppfattningar, som i sin tur kan leda till våldsamma handlingar.²⁹⁹

4.2.2.2 Mannen och hans motiv till dödandet

Äganderätt

Forskning byggd på kliniska studier av misshandlade kvinnor visar att en stor del av våldet mot kvinnor i nära relationer sker inom ramen för mannens äganderättskänslor, svartsjuka och krav på eller kritik mot kvinnans hushållsarbete. Mannens tvångsmässiga beteende i fråga om kvinnan och hans önskan att kontrollera henne har också nämnts som företeelser som föregått kvinnomord.³⁰⁰ Detta bekräftas av Rying, som anser att mannens kontrollbehov vara de dominerande motiven i fallen (separationsproblem i 42 procent och svartsjuka i 18 procent).³⁰¹

Studier visar att fäder som misshandlar kvinnor kan uppfatta faderskapet som "äganderätt" till sina barn, och att de kan vara mer upptagna av att få eller behålla kontrollen över dem, än av att ge dem omsorg. De var också mer benägna att inleda rättsliga processer om vårdsnaden, eller vägra att betala underhåll, än fäder som inte varit våldsamma.³⁰²

Makt

Våld är ett maktmedel, och ett verksamt sådant, för att få andra att göra det man vill. Makt förknippas i hög grad med mankön och manlighet.³⁰³

---

²⁹⁶ Rying Mikael, Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, s. 37.

²⁹⁷ AB, artikel publicerad 2009-05-08.

²⁹⁸ Rying Mikael, Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, s. 30 f.

²⁹⁹ Rying Mikael, Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, s. 31.

³⁰⁰ Johnson Holly, Att forska om våld mot kvinnor. En kanadensisk offerundersökning, s. 83.

³⁰¹ Rying Mikael, Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, s. 21.

³⁰² Eriksson Maria, Barn vars pappa misshandlar mamma, s. 146.

³⁰³ Eliasson Mona, Att förstå mäns våld mot kvinnor, s. 38.

Att använda sin fysiska styrka till våldsutövning är ett väl känt mönster för att upprätthålla sin makt.³⁰⁴ Vanligtvis har mannen som misshandlar sin kvinna djupa problem med sin maskulina självkänsla.³⁰⁵

Kontroll

Våld är ett effektivt sätt att mycket kortsiktigt få kontroll över andra människor, och att till sin fördel avsluta en konfliktsituation.³⁰⁶ Praktiskt taget alla män (95 procent) som utövat mycket allvarligt och potentiellt livshotande våld mot sin partner, uppvisade ett extremt kontrollbeteende gentemot dem.³⁰⁷ Mannen uppfattar kvinnans hot att avsluta förhållandet som ett allvarligt trots mot hans kontroll över henne, vilket kan leda till ökat våld, samt kanske även hennes död.³⁰⁸

Mönstret av ökat våld efter en separation anses stämma överens med förklaringar om makt och kontroll som en orsaksfaktor för hustrumisshandel. Om den våldsamme partners motiv är att bli av med hustrun, hade han bara behövt vänta ut henne, men våldet fortsätter och ökar ofta när kvinnan försöker undkomma hans kontroll.³⁰⁹

Våldsamma män är som vi andra en del av vår kultur. De har våra vanligaste värderingar och lever vanliga liv, de uppträder i allmänhet inte avvikande i andra sammanhang än när de är våldsamma inom sin egen familj.³¹⁰

Det avspeglas i mäns kommentarer om sin uppfattning av i vilken grad världen omkring dem accepterar deras våld. Trots att många män hävdar att de saknar kännedom om och kontroll över (och därigenom ansvar för) sin användning av våld, beskriver vissa av dem vad de vill uppnå genom att använda våld, och i vilken utsträckning de lyckas. I den meningen är våldet funktionellt; det används för att uppnå vissa mål och är ofta framgångsrikt i detta – även om det kan medföra andra kostnader. Våldet både fungerar och misslyckas.³¹¹

Kort- och långsiktigt

Mannen kontrollerar våldet på kort sikt; han kontrollerar situationen och ögonblicket genom ett kontrollerat emotionellt tillstånd och utövningssätt. Men också på lång sikt är våldet kontrollerat; mannen kontrollerar person, plats och tid, genom isolering och genom växling mellan våld och värme.³¹²

---

³⁰⁴ Jalmert Lars, *Män som slår*, s. 259.

³⁰⁵ Lindberg Stefan, *Pappor i häkte*, s. 9.

³⁰⁶ *Ibid.* s. 12.

³⁰⁷ Johnsson Holly, *Att forska om våld mot kvinnor. En kanadensisk offerundersökning*, s. 84.

³⁰⁸ *Ibid.* s. 87.

³⁰⁹ *Ibid.*

³¹⁰ Eliasson Mona, *Att förstå mäns våld mot kvinnor*, s. 38.

³¹¹ Emerson Dobash Rebecca, Dobash Russel P, *Mäns våld och påverkansprogram för förändring*, s. 117

³¹² Lindberg Stefan, *Pappor i häkte*, s. 10.

Både kort- och långsiktig kontroll är ett uttryck för en målinriktad strategi; mannen skaffar sig kontroll över den kvinna han lever ihop med. I ögonblicket låtar han markera en rad gränser för vad kvinnan får och inte får göra, tänka och säga. På lång sikt skaffar han sig en omfattande kontroll över de viktigaste livsområdena för kvinnan.³¹³

Majoriteten av våldsamma män förnekar sitt våld och skyller på kvinnan.³¹⁴ Att rättfärdiga sina handlingar, att bagatellisera och skuldbelägga offret är frekvent återkommande inslag i mäns beskrivning av sin användning av våld.³¹⁵ Det är emellertid viktigt att konstatera att våldsutövandet inte sker plötsligt och oöverlagt utan det är avsiktligt och planerat. Det är inte frågan om hastigt påkommande, okontrollerbar aggressivitet utan en medveten, avsiktlig misshandel.³¹⁶ Lindberg, som i sitt projekt vid Barn – och ungdomspsykiatriska mottagningen, har varit i kontakt med män som slagits, säger att; ”Män kan säga att de tappade kontrollen när de slog, men det är fel. Om man frågar dem varför de inte dödade kvinnan svarar de – det skulle jag aldrig göra. Alltså hade de kontroll över sina handlingar”.³¹⁷

4.2.2.3 Brottssrubricering och straffpåföljd

Vid kriminellt våld som leder till döden, döms generellt i 56 procent av fallen gärningsmännen till mord. När det gäller kriminellt våld i nära relationer är det i de undersökta fallen 72 procent av gärningsmännen som döms för mord.³¹⁸

Totalt för uppsåtsbrotten i nära relationer, mord och dråp, är siffrorna 88 procent (jämfört med 79 procent vid annat kriminellt våld som leder till döden). Omständigheterna härtill, kan enligt Rying vara att det mer sällan är alkohol eller andra droger inblandade vid brottstillfället vid dessa fall, samt att brotten i huvudsak utifrån ett motiv kopplas till kontroll av offret.³¹⁹ Det kan också vara faktorer som bidrar till att domstolarna bedömer att gärningsmännen dödar kvinnor i nära relationer med uppsåt, i större utsträckning än vid andra fall.³²⁰

Även när det gäller påföljderna skiljer sig även här straffen. Hög andel av gärningsmännen i de undersökta fallen dömdes till rättspsykiatrisk vård, och de som döms till fängelse döms till genomsnittligt längre fängelsestraff, 9 ½ år jämfört med 8 ½ år.³²¹ Omräknas livstidsstraffen till 20 års fängelse blir genomsnittstiden för fängelsestraff istället 12 år och nio månader.³²²

---

³¹³ Ibid.

³¹⁴ Ibid. s. 34.

³¹⁵ Emerson Dobash Rebecca, Dobash Russel P, Mäns våld och påverkansprogram för förändring, s. 117.

³¹⁶ Jalmert Lars, Män som slår. s. 262 f.

³¹⁷ Lindberg Stefan, Pappor i häkte, s. 10.

³¹⁸ Rying Mikael, Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, s. 34 f.

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Rying Mikael, Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, s. 40.

³²¹ Rying Mikael, Dödligt våld i nära relationer, s. 34 f.

³²² Rying Mikael, Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, s. 41.

Straffpåföljden för det allvarliga brott som begås är sammanfattningsvis rättspsykiatrisk vård eller ett långt frihetsberövande för personen.

Ekonomiskt medför brottet ytterligare konsekvenser, då fadern vid mordet av sin partner eller före detta partner har förverkat sin rätt att ta arv eller testamente.³²³

4.2.3 Barnen till mödrar som misshandlas eller dödas

4.2.3.1 Barnens belägenhet i siffror och statistik

Kvinnomisshandeln är ett utbredd samhällsproblem som förekommer i alla sociala skikt. Undersökningar visar att mer än var tredje kvinna har erfarenheter av våld från en tidigare sambo/make, av ensamstående kvinnor med barn under arton år har 45 procent utsatts för våld av en tidigare make/sambo.³²⁴

Det är ingen som vet hur många barn i Sverige som bevittnar att deras mamma misshandlas.³²⁵ Uppskattningar visar att det möjligen kan vara så många som 190 000 barn som drabbas.³²⁶

Socialstyrelsen redovisar, att trots att mödrar ofta hävdar att barnen inte bevittnat våldet finns samtidigt statistik som visar annat; i uppgift från polisen framkom att av 141 polisanmälda fall av kvinnomisshandel fanns 122 hemmavarande barn. I 70 procent av fallen hade barnen varit närvarande vid våldstillfället.³²⁷ Av de totalt 126 barn som under 2000-talet i Sverige genom våld har blivit berövade modern, konstateras i undersökning av Aftonbladet, att 39 barn befann sig hemma och 18 barn såg sin moder bli skjuten, knivhuggen eller slagen till döds. Ytterligare 6 barn fann sin moder efter övergreppet.³²⁸ Vid tillfället för det dödliga våldet befann sig således 45 procent av barnen i den omedelbara närheten.

För närvarande är det i Sverige sammanlagt 45 barn som står under vårdnad av fadern, som också är den som dödat modern. Männen är till antalet 28 stycken och elva av dem avtjänar livstidsstraff för mord.³²⁹

Aftonbladets granskning visar att de flesta av de 126 barnen i praktiken förlorade båda sina föräldrar. 70 procent av dessa barn fick sin mamma dödad av pappa. Barnen revs upp från sina hem. De flesta, 49 barn – flyttade till i första hand en mormor, morfar, moster eller ett vuxet syskon. 36 barn

---

³²³ 15:1 1 st. ÄB

³²⁴ Socialstyrelsen, Barn i skuggan av våldet, s. 14.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 15.

³²⁷ Socialstyrelsen, Barn i skuggan av våldet, s. 16.

³²⁸ AB, artikel publicerad 090506.

³²⁹ Ibid.

placerades i familjehem medan 32 kunde bo hos sin pappa (som inte var gärningsmannen). Flertalet barn tappade kontakten med fadern efter att deras moder dödats och flera av dem lever med skyddad identitet.³³⁰

4.2.3.2 Barnet som våldsoffer

Det är inte ovanligt att våld i familjen drabbar mer än en familjemedlem.³³¹ Tydliga samband finns mellan kvinnomisshandel och barnmisshandel. Upp till 15 gånger högre risk finns för barnmisshandel när barnets mamma misshandlas.³³² Siffror som nämns är att mellan 45 och 70 procent av barn vars mamma misshandlas, själv blir misshandlade.³³³ Detta faktum innebär att de flesta fallen inte kan bedömas som isolerade företeelser.³³⁴

Barn som utsätts för bevittnat våld mot en förälder är utsatta för psykisk misshandel vilket för barnet kan vara mycket traumatiskt.³³⁵ Att det innebär en risk för barnets psykiska hälsa att tvingas se eller höra våld i hemmet är väl belagt.³³⁶ Barn kan känna rädsla för den förälder som är våldsam, oavsett om barnet själv utsätts för fysiskt våld eller inte.³³⁷ Även lindrigt våld kan uppfattas som allvarligt.³³⁸

Barnen har ofta samma symptom som barn som far illa av andra orsaker. De utvecklar starka känslor av skräck, rädsla för döden och för att förlora sin mamma.³³⁹ Dessutom kan barnen känna vrede, skuld och ansvar för våldet. Barn kan också uppleva stark oro för att själv drabbas av likartade övergrepp.³⁴⁰ En följd av barnens upplevelser är att de ser världen som oförutsägbar och fientlig.³⁴¹

I många familjer talas det aldrig om våldet. När föräldrarna aktivt förnekar det inträffade inför barnen, medför detta att barnet tystnar, gömmer sina minnen och inte vågar tro på det de upplevt.³⁴²

Under senare år har kunskapen om barns utveckling och kunskapen om hur traumatiska upplevelser påverkar barn ökat.³⁴³ De traumatiska händelser som drabbar ett barn kan ge reaktioner som rädsla och ångest, sömnsvårigheter, skuld-känslor, koncentrationsproblem, inlärningssvårigheter, nedstämdhet och depression, psykosomatiska reaktioner, ätstörningar, beteendestörningar och relationsproblem. De

---

³³⁰ Ibid.

³³¹ BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 15.

³³² SOU 2001:72, s. 300.

³³³ Socialstyrelsen, Barn i skuggan av våldet, s. 14.

³³⁴ BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 15.

³³⁵ Ibid. s. 54.

³³⁶ Sjösten Mats, Vårdnad boende och umgänge, s. 44.

³³⁷ BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 54.

³³⁸ Prop. 2005/06:99, s. 42.

³³⁹ BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 15 f.

³⁴⁰ Prop. 2005/06:99, s. 42.

³⁴¹ Socialstyrelsen, Barn i skuggan av våldet, s. 16.

³⁴² Ibid. s. 15.

³⁴³ SOU 2001:72, s. 287.

traumatiska händelserna kan också ge upphov till mer långvariga och svårare problem.³⁴⁴

Sedan år 1979 har det i Sverige varit förbjudet att utsätta barn för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.³⁴⁵ Agaförbudet i svensk rätt markerar att det inte är tillåtet att orsaka barn fysisk skada eller smärta, och ska betraktas som misshandel.³⁴⁶

På senare år har man uppmärksammat barn som också indirekt utsätts för våld, genom att bevittna våld mot andra familjemedlemmar. Trots att det inte omfattas av straffbestämmelsen misshandel, som nämns under kapitel 3 i detta arbete, att ett barn tvingas att bevittna våld mot närstående, betraktas barnet numera som brottsoffer.

Ett av de senaste exemplen på att uppmärksamhet riktats mot detta indirekta våld, sedan november 2006 definieras den som tvingas bevittna våld mot en närstående som brottsoffer.³⁴⁷ Såsom brottsoffer, kan ett barn som bevittnar när deras mor dödas eller allvarligt skadas, ha rätt till ekonomisk ersättning för psykisk personskada, vilket ofta benämns chockskada.³⁴⁸ Det anses vidare vara av vikt att synliggöra dessa barn och att våldet är ett övergrepp också mot barn.³⁴⁹

Barns möjligheter att tillvara sina rättigheter påverkas och är avhängigt lagstiftningen, vilket också lagstiftaren är medveten om.³⁵⁰

---

³⁴⁴ Ibid. s. 288.

³⁴⁵ 6:1 FB.

³⁴⁶ BR 2005:02, s. 14.

³⁴⁷ Prop.2005/06:166.

³⁴⁸ 4a § BSL.

³⁴⁹ Prop. 2005/06:166, s. 12.

³⁵⁰ Ibid.s. 13.

5 Om omsorgen om barnet brister

5.1 Socialnämndens roll och utredning/insats

Vårdnadshavaren kan lida av psykisk sjukdom, vara i ett missbruk eller av andra orsaker vara oförmögen att ta hand om sitt barn. Samhället har då ett ansvar att träda in istället.³⁵¹ Föräldern kan i sådant fall fråntas vårdnaden om barnet, om barnet befinner sig i en sådan risksituation och det kan antas bli bestående.³⁵² Vanligtvis föregås dock en sådan överflyttning av vårdnaden av placering enligt LVU.³⁵³

Socialnämnden är den enda myndighet med mandat att utreda barnets förhållanden.³⁵⁴ Socialnämnden är skyldig att enligt socialtjänstlagen, utan dröjsmål inleda utredning och också ta ställning till om någon vidare åtgärd ska vidtas, när den får kännedom om omständigheter som kan medföra att ett barn far illa eller riskerar att fara illa, till exempel om det har förekommit våld i familjen.³⁵⁵

Utredningen ska inledas utan dröjsmål.³⁵⁶ Socialnämnden är vid sådana tillfällen skyldig att göra en ansökan hos domstol, om åtgärd behöver vidtas angående vårdnaden om barnet.³⁵⁷ En sådan talan bör socialnämnden normalt väcka om en förälder har dödat eller försökt döda den andre föräldern.³⁵⁸ Detta borde ske regelmässigt enligt socialnämnden i just sådana situationer.³⁵⁹

Finns det inte någon lämpad som har förmågan att ge omvårdnad, trygghet och god fostran till barnet, kan det ibland vara bättre för barnet att han eller hon får rota sig i ett familjehem, och att talan väcks först när det visat sig att familjehemsplaceringen utfallit positivt för barnet.³⁶⁰ JO uttalar i beslut att när ett barn har varit placerad i samma familj i tre år, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6:8 FB.³⁶¹ Socialtjänstemannen som handlägger ärendet

---

³⁵¹ Se SoL.

³⁵² 2 § LVU.

³⁵³ Prop. 1981/82:168, s. 68.

³⁵⁴ SOU 2001:72, s. 205.

³⁵⁵ 11:1 1 st, 11:2 1-2 st. SoL.

³⁵⁶ 5:2 SoF (11:1 SoL).

³⁵⁷ 5:2 SoF.

³⁵⁸ 6:9 1 och 2 st. FB, Prop. 2005/06:99, s. 44.

³⁵⁹ Socialstyrelsen, Om barnet behöver en ny vårdnadshavare, s. 51.

³⁶⁰ Prop. 2005/06:99 s. 44.

³⁶¹ JO beslut 6/10 2008, dnr 3160-2007.

ska hänskjuta ärendet till nämnden, oavsett att denne anser att vården inte ska flyttas över.³⁶²

Ärendet kan också komma till socialnämnden efter en remiss från domstolen, som fått kännedom om att ett barn står utan vårdnadshavare sedan en eller båda föräldrarna avlidit.³⁶³

Även om den efterlevande föräldern väcker talan om vårdnad om barnet har socialnämnden talerätt i frågan.³⁶⁴ Nämnden äger också talerätt i bland annat frågor om att

- Frånta en olämplig förälder vårdnaden.³⁶⁵
- Flytta över vårdnaden på grund av att ett barn har rotat sig i ett familjehem.³⁶⁶
- Flytta över vårdnaden om en eller båda föräldrarna är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden.³⁶⁷
- Flytta över vårdnaden från en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare till någon av barnets föräldrar eller båda.³⁶⁸

När det gäller överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrar, har socialnämnden ensam talerätt.³⁶⁹ Befogenhet att besluta i frågan får inte delegeras av nämnden.³⁷⁰

Genom att socialnämnden *ska* väcka talan i de fall behov finns till en vårdnadsöverflyttning, finns det redan garantier för att barnet får det skydd det behöver. Det har därför inte ansetts befogat att införa talerätt för andra närstående till barnet.³⁷¹

Trots att socialnämnden enligt lagtexten kan anmäla dödsfallet till rätten för att ny vårdnadshavare ska förordnas, befanns barnavårdsnämnden, numera socialnämnden, inte ha rätt att föra talan som part genom att överklaga rättens beslut i vårdnadsärendet.³⁷²

5.2 Vårdnadsutredningens innehåll

Hur en utredning ska gå till är inte exakt beskrivet i någon lagtext utan utformas av handläggarens arbetsmodell samt efter vad domstolen har

---

³⁶² JO beslut 081006, dnr 3160-2007.

³⁶³ Socialstyrelsen, Om barnet behöver ny vårdnadshavare, s. 71.

³⁶⁴ Ibid. s. 81.

³⁶⁵ 6:7 FB.

³⁶⁶ 6:8 FB.

³⁶⁷ 6:8a FB.

³⁶⁸ 6:10 FB.

³⁶⁹ 6:8 2 st. FB.

³⁷⁰ 10:5 SoL.

³⁷¹ Prop. 2005/06:99, s. 44.

³⁷² NJA 1981:533.

begärt. Vanligen ska handläggaren utreda möjligheterna för barnet att få en nära och god tillgång till båda föräldrarna.³⁷³ Den som utför vårdnadsutredningen ska, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets vilja och redovisa den för rätten.³⁷⁴

Av socialstyrelsens allmänna råd framkommer; att utredaren särskilt ska redovisa sin bedömning av till exempel barnets känslomässiga anknytning och relation till respektive förälder, barnets möjligheter att få sina behov och rättigheter tillgodosedda, om barnet far illa, eller till exempel om någon av föräldrarna har gjort sig skyldig till våld eller andra övergrepp mot barnet eller den andre föräldern. Utredaren ska vid samtal med föräldrarna ställa frågor om det har förekommit våld, hot, kontroll eller andra kränkningar mellan föräldrarna. Om något tyder på sådana problem bör utredaren ställa frågor om hur detta har påverkat barnet, vad det har bevittnat och vad det själv har utsatts för.³⁷⁵

Utredaren ska också redovisa sin bedömning om föräldrarnas förmåga att hålla barnet utanför sina konflikter, föräldrarnas förmåga att skilja på egna behov och barnets samt att prioritera barnets behov framför sina egna.³⁷⁶ Utredaren bör, heter det, med beaktande av eventuella riktlinjer från rätten, redovisa sin bedömning av t.ex.;

- innebörden och vikten av barnets egen inställning
- respektive förälders lämplighet som vårdnadshavare, bo- och umgängesförälder
- hur barnets behov av en nära och god kontakt med föräldrarna bäst kan tillgodoses
- barnets möjligheter att få sina behov och rättigheter tillgodosedda
- om barnet kan fara illa, t.ex. om någon av föräldrarna har gjort sig skyldig till våld eller andra övergrepp mot barnet eller den andra föräldern
- föräldrarnas vilja och förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet
- övriga individuella förhållanden, t.ex. om barnet har behov av särskilt stöd.

Handläggaren, är den som bortsett från barnets föräldrar, är mest insatt i det enskilda barnets situation och objektivt kan se till enskilda barnets bästa.³⁷⁷ Handläggaren har därmed en unik kunskap om barnet och familjen som ingen annan har. Därför är det viktigt att delge den information man fått om familjen.³⁷⁸ Utredaren lämnar slutligen förslag på vårdnadsform och

---

³⁷³ Emtestam Gösta, Svensson Agnetha, Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar, s. 15.

³⁷⁴ 6:19 4 st. FB.

³⁷⁵ SOSFS 2003:14, s. 7.

³⁷⁶ Ibid. s. 10.

³⁷⁷ Prop. 2005/06:99, s. 119.

³⁷⁸ Emtestam Gösta, Svensson Agnetha, Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar, s. 64.

motiverar detta.³⁷⁹ Oavsett om utredaren kompletterar rapporten med ett förslag, bör denne alltid redovisa vilka konsekvenser olika beslut kan komma att innebära för barnet, lämna en konsekvensbeskrivning.³⁸⁰ Det kan vara bra när till exempel en förälder kan uppfatta ett förslag till beslut som en nedvärdering.³⁸¹ Har utredaren inte haft någon kontakt eller samtal med barnet, bör anledningen till detta anges.³⁸² Huvudperspektivet i utredningens bedömning är barnets möjligheter och inte föräldrarnas svårigheter.³⁸³

Det konstateras i förarbeten, att även om kvaliteten på vårdnadsutredningar förbättrats under senare år, genom att barnen betydligt oftare kommer till tals i vårdnadsutredningar, kan det förbättras genom att bland annat utredaren träffar och samtalar med barnen i större utsträckning.³⁸⁴ Barnet måste få möjlighet att ge sin syn på hur det vill ha sin framtida tillvaro, vilket inte alltid sker.

I lagförarbeten sägs, att det för barnet är kränkande att ingen talar med det om hur det vill ha det, innan beslut fattas över dess huvud. För att barnets bästa ska tillgodoses, är det nödvändigt att handläggarna får utbildning i bland annat att samtala med barn på barns villkor, att tolka barns uttrycksätt.³⁸⁵

5.3 Om riskbedömningen att barnet far illa

Socialstyrelsen skriver att gemensam vårdnad i princip ska vara utesluten då det förekommit våld i familjen, vilket innebär att övergrepp även mot andra i familjen tillmäts stor betydelse, till exempel övergrepp mot den andre föräldern eller mot ett syskon. Det betonas också att när uppgifter om våld och övergrepp förs fram, måste uppgifterna alltid prövas och en riskbedömning göras av såväl socialnämnden som domstolen.³⁸⁶

Av svensk forskning framgår att en del familjerättssekreterare tänker sig att det är relativt vanligt att män som inte tidigare varit våldsamma tar till våld i samband med separationen, att de uppfattar separationen som en kris, vilket gör ”separationsvåldet” begripligt och i viss mening till och med förväntat.³⁸⁷ Förståelsen av separationsvåld implicerar att när separationen är över slutar fadern vara våldsam, men studier visar tvärtom att det är

---

³⁷⁹ Ibid. s. 68.

³⁸⁰ SOSFS 2003:14, s. 10.

³⁸¹ Emtestam Gösta, Svensson Agnetha, Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar, s. 72.

³⁸² SOSFS 2003:14, s. 9.

³⁸³ Emtestam Gösta, Svensson Agnetha, Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar, s. 64.

³⁸⁴ Prop. 2005/06:99 s. 118.

³⁸⁵ Ibid.

³⁸⁶ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 27.

³⁸⁷ Ibid. s. 24.

ytterst få män som börjar med fysiskt våld i samband med eller efter separationer.³⁸⁸

Det som är viktigast för många och främst domstolen, är utredarens bedömning av barnets situation.³⁸⁹ Domstolens uppgift är att fatta beslut. Domare uttalar att det som är viktigast i utredningen är bedömningen, flera domare har sagt att de främst läser bedömningen och förslaget.³⁹⁰

En riskbedömning betyder att man på grundval av insamlad relevant information gör en bedömning av sannolikheten att ett barn kan komma att fara illa framöver.³⁹¹ I 65 procent av socialnämndens utredningar saknas dock en redovisning av riskbedömningen medan motsvarande siffra i domstolarna är 71 procent. Det anses av vikt att domstolar redovisar att de gör riskbedömningar i mål om vårdnad, boende och umgänge när det förekommer våld i familjen.³⁹²

För att kunna identifiera och beskriva barns perspektiv måste de vuxna försöka se världen med barnens ögon, och sätta sig in i barnets situation. De vuxna måste också tolka barns utsagor, uttryck och signaler i relation till barnet och dess sammanhang.³⁹³ Men ofta varken presenteras eller framstår samtal med barn i utredningssammanhang som anpassade för att ge inblick i det psykologiska våld barn kan ha blivit utsatta för, eller i faders våld mot mödrar, ur det berörda barnets perspektiv. Eriksson säger att det finns påtagligt färre exempel på våld i intervjuerna med familjerättssekreterarna, än i intervjuer med mödrarna, vilket hon tolkar som att samtalen med barnen primärt ska tillfredsställa juridikens krav att dokumentera barnets synpunkter och vilja.³⁹⁴

Tolkningar av om kontakt med fadern som utsatt barnets moder för våld, tycks grundas i något annat än det berörda barnets upplevelser och perspektiv. Som Eriksson undrar; Frågan blir då – i vad?

---

³⁸⁸ Ibid.

³⁸⁹ Emtestam Gösta, Svensson Agnetha, Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar, s. 64.

³⁹⁰ Ibid. s. 21.

³⁹¹ SOU 2001:72, s. 206.

³⁹² BR 2005:02, När tryggheten står på spel, s. 55.

³⁹³ Höjer Ingrid, Röbbäck Karin, Barn i kläm, s. 32.

³⁹⁴ Eriksson Maria, I skuggan av pappa, s. 292.

6 Analys

6.1 Vårdnadsskap som en rättighet

Som inledningsvis visas i uppsatsen är det förhållandevis enkelt att bli vårdnadshavare till ett biologiskt barn. I princip är det enbart formalia då vårdnadsförhållande rörande barn kan komma till stånd genom a) de lege b) genom domstolsavgörande c) genom avtal mellan föräldrar eller d) genom registrering hos Skattemyndigheten.

Sättet att legitimt bli vårdnadshavare kan jämföras med enkelheten att förvärva annan egendom, varför jag menar att barn ses som en egendom och därmed aktualiseras underförstått äganderättsbestämmelser. Att betrakta barn som egendom har en lång historisk bakgrund. Så sent som i 1900-talets början ansågs maken och fadern vara familjens överhuvud och i egenskap därav stod han all beslutandemakt över både hustru och barn. Kvinnan har lösgjort sig till egen individ med egna juridiska rättigheter, så har än inte skett fullt ut rörande barnet och dess juridiska ställning.

I egenskap av förälder och vårdnadshavare ges man i stort sett rätten att självständigt och efter egna idéer uppfostra och forma barnet, med vissa inskränkningar. Vid fall att vårdnadshavare inte uppfyller sina förpliktelser gentemot barnet, finns emellertid ett skydd för barnet. Både den civil- och förvaltningsrättsliga lagstiftningen har tämligen vidsträckta möjligheter, att dels förebygga men också att rätta till missförhållanden i vårdnadsrelationer, när vårdnaden utövas på sådant sätt som samhällets normer inte accepterar, varpå ändring i vårdnaden kan ske.

Möjlighet finns, att tillerkänna annan än biologisk förälder vårdnaden, när det bedömts att vårdnadshavaren inte är lämpad att vårda barnet. Detta sker dock relativt sällan i förhållande till det antal barn som är familjehemsplacerade. Kausaliteten är att föräldern senare i princip kan återta barnet och man kan därför fastslå att det föreligger en nästintill garanterad äganderätt för föräldern över barnet.

6.2 Faderns olämplighet i korrespondens med rekvisiten för olämplig vårdnadshavare

Den bild som framträder av den person som har dödat sin partner eller tidigare partner, är en man med personlighetsstörning. Personlighetsstörningar är obotbara, exempelvis psykopati. Han har dock också i allmänhet psykiska problem av skilda slag och i olika grader.

Vidare har han dålig självkänsla samt har djupa problem med sin maskulina självkänsla. Vanligen uppträder han inte avvikande inför omgivningen för att hemma i bostaden med sin familj visa en annan sida av sin personlighet.

När en fader dödar sitt barns moder, är det kulmen på en tidigare historia av våld. Han har utövat våld, inte endast mot en i familjen utan troligen också mot någon ytterligare familjemedlem, exempelvis barnen. Det är väl belagt hur skadligt en sådan uppväxtmiljö är för ett barn och på vilket sätt det påverkar barnets psykiska status i nutid såväl som i dess framtid. Barn känner rädsla för den förälder som är våldsam, oavsett om det själv utsätts för fysiskt våld eller inte. Även små barn tar skada av att uppleva direkt våld på nära håll. Så angeläget ses det, att synliggöra dessa barns utsatthet, att de numera bedöms som brottsoffer då de tvingas bevittna våld mot närstående.

Det tidigare våld som existerat i hemmet grundar sig vanligtvis i mannens behov av att kompensera sin dåliga självkänsla. När han genom sitt utövande av makt och kontroll härskar över familjen, agerar han enbart i sitt eget intresse. Lagtext och lagförarbeten föreskriver att den förälder som exempelvis gjort sig skyldig till våld, antingen mot barnet eller mot den andre föräldern, inte ska anses vara lämpad som vårdnadshavare. Detta gäller framför allt, då det rör sig om fall då vårdnadshavaren har behov av att utöva makt och kontroll, eftersom det beteendet anses vara svårt att förändra och implicit innebär en större risk att barnet ska fara illa.

När det gäller fallen då fadern har dödat sitt barns moder, är det visat att fadern tidigare uppvisat ett extremt kontrollbeteende mot dem, och i samband med separationen uppfattar han det som ett hot mot honom och hans kontroll över henne och barnen. Detta anser jag måste ses i sin hela kontext och inte till enbart den enstaka händelse, dödandet av modern, vid vårdnadsfrågan.

Vid val mellan ensam eller gemensam vårdnadshavare i vårdnadstvister, ska den förälder förordnas som bäst kan tillgodose eller främja ett nära och gott umgänge med den andre föräldern. Jag finner det därför oerhört förvånande att det alls förekommer att den förälder, som genom dödandet av modern och som därigenom har berövat sitt barn all kontakt med den andre föräldern, får behålla vårdnaden om barnet. Det rör sig inte om ett tillfälligt undanhållande, istället är det ett berövande som är bestående och grundat på själviska tankar.

Barnet har till yttermera visso berövats båda sina föräldrar till följd av det begångna brottet. Under inga omständigheter kan det påstås att föräldern har gett barnet möjlighet att få leva i ett stabilt förhållande, eller påskina att föräldern har handlat i en anda av omtanke om barnet, eller låtit barnets behov komma före det egna intresset. Föräldrar ska efter bästa förmåga skydda sina barn från allt ont och i nämnda fall har de misslyckats med detta.

Trots ovanstående förekommer det alltså att en fader i rådande fall kvarstår som vårdnadshavare, frågan är hur det är möjligt när han de facto har begått det grovsta brott som samhället känner till, tillika mot sitt eget barn? Detta borde vara den punkt när en förälder har diskvalificerat sig och förverkat sin rätt att vara förälder och vårdnadshavare för ett barn – om det så är det biologiska barnet.

Konsekvenser för den som berövar någon annat livet, är att rätten till arv efter den dödade personen förverkas, både den legala arvsrätten och ett arv via testamente. Barn däremot har man fortsatt kontroll över, även efter ett planerat mord.

Konklusion är att vårdnadsrätten, med premissen att barn är egendom tillhörig föräldern, är starkare än uppfattningen om barnet såsom en autonom person. Tesen anser jag får stöd av själva begreppet ”utökat självmord” vid fall då exempelvis fadern begår självmord efter att han dödat andra familjemedlemmar. Jämförbart begrepp vid dödande av utomstående vid självmord saknas, med anledning av att egendomsförhållande saknas.

6.3 Lagstiftaren till barnets tjänst?

6.3.1 Med barnets bästa för ögonen

Barnrättens framväxt har inneburit en etablerad grundsyn i samhället att barn har rätt till respekt för sitt fulla människovärde. De lagförändringar som har skett har en strävan att betona betydelsen av barns bästa, och det framhålls att inga andra intressen får överskugga detta. Lagstiftarens ansträngningar att utverka att varje beslut ska vara till barnets bästa, synes vara seriösa. Genom att avstå från att djupare definiera hur begreppet barnets bästa ska tolkas, har man uppnått att inte begränsa begreppet i tillämpningen, vid beslutsfattande.

Beslutsfattande innebär att man ska försöka förstå barnet och ta reda på hur barnet uppfattar sin situation och eventuella förändringar. Det krävs för detta att man ska se med barnets ögon. Med barnperspektiv förstås att respektera individen med egna uppfattningar. Naturligtvis kan inte barnets åsikter alltid följas sågs det, det är i sista hand den vuxne som utifrån sina kunskaper och erfarenheter fattar beslut.

6.3.2 Föräldrars beslutanderätt i frågor som rör barnet

Vårdnadshavare har det yttersta ansvaret för omsorgen om sitt barn samt rätten att besluta i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Barnet har rätt att tillfrågas och hänsyn ska tas till barnets synpunkter. Lagstiftaren har valt att inte ange någon bestämd ålder, utan bedömningen får ske i varje enskilt fall. Det är en behjärtansvärd tanke hos lagstiftaren, men om avsikten

är att ge barnet ett reellt själv- eller medbestämmande är svårt att entydigt avgöra, liksom om bestämmelsen i sig leder till större bestämmanderätt för barnet.

Däremot är det reglerat, att inte endast boendeföräldern ska ha beslutanderätt, utan också den förälder som barnet inte sammanbor med, i enlighet med vårdnadshavaransvaret. Även här tycks en äganderättsprincip ligga till grund för bestämmelsen. Genom att frånta en vårdnadshavare rätten att besluta över sin "egendom", barnet, skulle den traditionella normen omkullkastas. En sådan bestämmelse skulle inskränka den fulla äganderätten och den där till hörande bestämmanderätten över barnet, varför lagstiftaren, torde ha avstått från att via lagstiftning precisera vad som hör till den dagliga omsorgen.

Lagreglerna sägs tillgodose barnets bästa. Mot detta kan riktas kritik enär argumenten klingar ihåligt samt är motsägelsefulla. Snarare sätts föräldrarnas rättigheter före barnets. Som ett exempel av flera kan nämnas samtyckeskrevet från föräldern vid namnbyte, till vilket motiveringen anges vara, att ett namnbyte riskerar att störa relationen mellan barnet och den förälder som inte är vårdnadshavare. Jag menar, att föräldrarnas koppling till sitt barn, utåt visas genom att barnet bär föräldrarnas namn. Namnet är följaktligen en symbol för ägandet av barnet, varför störningen genererad av namnbytet torde vara störst för den vuxne.

Lagstiftaren utgår från att barns föräldrar kan samarbeta och i samförstånd lösa tvister efterhand som de uppkommer. Lagbestämmelserna utgår från normala familjer i normala förhållanden. Bestämmelserna medför förstas konsekvenser för barnet, framförallt i de fall då det har en dålig eller ingen relation till den frånvarande föräldern. Särskilt påverkar det livssituationen för det barn som lever under skydd efter upplevt våld och hot med modern, eller efter moderns död.

Den våldsamme fadern kan i egenskap av vårdnadshavare ha fortsatt kontroll över barnet och genom den vetorätt han har i vissa frågor, åberopa i eget syfte. Föräldraskapets formella rättigheter ställs mot barnets intresse av skydd och behov.

6.3.3 Barnets rättigheter och makt

Utvecklingen har präglats av strävanden att tillgodose barnets intressen i relation till föräldrarna. Barnets autonomi framhävs i lagstiftningen, detta skulle kunna tolkas som ytterligare en ambition att förstärka barnets rätt, att barnet ges delaktighet och inflytande. Dock är förhållandet, att den intention som lagstiftaren haft i frågan inte har givit barnet ett reellt inflytande, vilket kommer att kommenteras nedan under kapitel 6.4.

De rättigheter som omtalas av lagstiftaren till barns förmån, är rättigheter som i praktiken inte har någon reell effekt eftersom deras rättigheter inte är

kopplade till den makt som behövs för att utkräva ett fullföljande av den som har att tillgodose skyldigheten.

Rättigheter hävdas föreligga om det finns möjligheter att utverka en sanktion mot den som har skyldigheten. Inom familjerätten framgår av lagtexten att en vårdnadshavare kan föra talan om umgänge med barnet. En verkställighet kan beslutas av domstol, både genom att ge vitesföreläggande eller att barnet helt enkelt hämtas av myndighet. Motsvarande rätt för barnet existerar inte i nuvarande lagstiftning då barnet saknar direkt rätt till juridiska instrument. Rättsregleringen när det gäller umgänge visar att lagstiftaren har ologiska mål. Om detta är medvetet eller ej kan vara osagt.

Funktionellt är en rättighet reciprok till den som har skyldigheter, vilket innebär att om barnet ges rättigheter minskar rättigheterna i motsvarande grad hos föräldern. Relationen mellan barnets bästa och rättigheter för barn och deras föräldrar är komplex. Utöver att diskurserna barnets bästa och barnets rättigheter i sig står på kollisionskurs med varandra, är också föräldrars och barns intressen särskiljda från varandra, tanken att barn och föräldrar skulle kunna vara motparter till varandra kan inte accepteras – av de vuxna.

Föräldrar har genom juridiken makt över barnen. På den juridiska arenan finns i familjerättsmålen två parter – vanligtvis föräldrarna. Först när talan väcks av endera kan barnet genom rätten att få komma till tals, bli delaktig i målet. Barnet behandlas som en egendom över vars huvud föräldrarna tvistar och inte som en autonom part. Barnet är i allra högsta grad huvudpersonen, men behandlas som ett objekt över vilken rätten ska avgöra en tvist. Den terminologi som används i lagrummet för egenmäktighet med barn bekräftar min tes, att det är vårdnadshavaren som ett barn bortförs från, som betraktas vara den som utsatts för brottet.

Att förhållandet så ska förbli anser lagstiftaren som upprätthåller obalansen mellan föräldrar och barn. Till intäkt för att inte ge barn formell talerätt, det vill säga processbehörighet, förklaras att barnen inte ska pressas att välja sida eller ta ställning i en tvist, och därigenom slippa den känslomässiga påfrestning det skulle medföra. Lagstiftaren menar vidare, att det kan finnas risk för försämrade relationer mellan förälder och barn. Det sägs i klartext att en formell talerätt för ett barn inte ens säkert är önskvärt. Uttalandet sägs utan närmare förklaring. Denna svepande förklaring anser jag har en grund i den etablerade synen om vårdnadsrätten som ett egendomsförhållande föräldrar-barn. Den som besitter egendom eller makt är vanligtvis obenägen att lämna den ifrån sig.

Den oinskränkta föräldramakten har begränsats genom att barn till en del får förfoga över sin arbetskraft samt sina förvärvsinkomster. De har därutöver talerätt i val av förmyndare, om än först när de har uppnått 16 års ålder. Bestämmelsen är ett led att främja barns självständighet. Det sägs i förarbeten, att det harmonierar med den allmänna principen i vår rättsordning, att den som har ett av rättsordningen skyddat intresse också

ska ha talerätt rörande det intresset. Det får anses märkligt att ett barn ges rätt att skydda sitt ekonomiska intresse, men inte anses ha intresse i vårdnadsfrågor, vari det är direkt berörd.

Olikheterna i talerätsreglerna beträffande vårdnads-, eller förmyndarfrågor, hur kan de motiveras? En lagändring som skulle innebära en förändring i förhållandet föräldrar-barn ter sig främmande, och möjligtvis skrämmande, för den vuxne. Därav är jag benägen att hålla med dem som menar att barnens intressen dränks i väl dolda vuxenintressen.

Vid jämförelse med Barnkonventionen framstår en diskrepans i synen på barnet. Barnkonventionen förtydligar barnets rättigheter som person och människa medan den svenska rätten konsekvent refererar till barnet och dess behov, behov sedda ur den vuxnes perspektiv.

6.4 Aktörernas rättstillämpan i samverkan

I indispositiva mål som frågor om vårdnad, boende och umgänge, har domstol skyldigheten att utreda. Praxis visar att de sällan eller aldrig självmant tar upp frågan, om olämpligheten hos en förälder att vara vårdnadshavare, ex officio. Detta trots att domstol särskilt ska tillmäta betydelse till om barnet eller någon annan i familjen far illa.

Vidare har det konstaterats att domstolen ofta beslutar om gemensam vårdnad trots att det förekommit våld. Orsaken därtill kan vara bevissvårigheter då ord står mot ord mellan två vårdnadshavare, även om bevisningen ska ha lågt ställda krav. Förvånande är däremot att domstolen tilldömer föräldrar vårdnaden om barn även då det är fastställt att hot och misshandel har förekommit. Att det alls förekommer, att den förälder som berövat den andre föräldern livet, befinner sig vara en lämplig vårdnadshavare förvånar än mer, när inte några bevissvårigheter är för handen att faderns dödliga våld har föregått vårdnadstvist.

När de vuxna, som uppsatsen visat, saknar personlig erfarenhet eller adekvat kunskap som borde förväntas, utgår de istället från allmänna presumtioner, exempelvis att barn behöver sina föräldrar. Istället för den pragmatism i sin yrkesroll som krävs i dessa viktiga frågor om ett barns levnadsvillkor, i nutid och i dess framtid, agerar istället både domstol och socialnämnden till förmån för föräldern, medvetet eller undermedvetet försöker de hålla samman "familjen", familjen som redan har splittrats.

Riskbedömningen som ligger till grund för domstolsbeslut har inte i närmare ordalag kommenterats i förarbeten eller doktrin; varken hur den ska göras eller bedömas. Klart är dock, att riskbedömning ska ske utifrån insamlad relevant information. Utifrån den informationen görs en bedömning av sannolikheten att ett barn kan komma att fara illa framöver med den föräldern som vårdnadshavare. Den prognosen torde inte vara svår att förutse. Barnperspektivet måste finnas med, vilket kräver att den vuxne

måste sätta sig in i barnets position och dennes upplevelser. Uppsatsen visar att så sällan sker, tvärtom är de gjorda riskbedömningarna bristfälliga och många gånger saknas de helt.

En plausibel förklaring kan vara att den vuxne har lättare att relatera till en förälder, och inte vill riskera att föräldrarelationen till barnet försämras. De anser att relationen till föräldern är så viktig att den inte får brytas. I denna kontext förstås därför meningen, att socialtjänsten ska fokusera på barnets möjligheter och inte föräldrarnas svårigheter, bättre. Resonemanget och förklaring kan också skönjas i beslutsfattandet, att vid fall att ett barns inställning inte överensstämmer med de vuxnas uppfattning om barnets bästa, tillmäts barnets inställning ingen betydelse.

Ett barn har rätt till goda uppväxtförhållanden. Efter en traumatisk upplevelse som våld och dödsfall, anses det vara av vikt att barnet så snart som möjligt får en anknytning till någon som de kan känna förtroende för och som kan erbjuda barnet ett stabilt förhållande. Det torde stå relativt klart för beslutsfattarna, att det för barnet kommer att röra sig om ett många år långt boende i familjehem, kanske hela dess barn- och ungdomstid. Detta till trots ges vårdnaden till fadern.

För att ge barn större trygghet och visshet om var barnet ska bo i framtiden ska vårdnadsöverflyttning övervägas efter tre år. Talan i denna fråga har endast socialnämnden men har nyttjats sällan, till men och förfång för barnet. Lagstiftaren har möjliggjort att vårdnadsöverflyttning kan övervägas och beslutas. Rättsfallet RH 1990:127 åskådliggör möjligheten att få till stånd ändring med de grunder som själva brottet utgör. Möjligheten utnyttjas dock alltför sällan av rättstillämparen, vilket skapar rättsosäkerhet för de involverade parterna.

Föräldrarätten ges härigenom större fokus och dignitet än att tillgodose barnet dess rättigheter och deras bästa, och därmed är tesen om barn som en egendom åter en realitet. Egendom kan inte fråntas någon i första taget. När domstolen tonar ner betydelsen av förekommet våld eller när socialtjänsten anser att våld i samband med föräldrarnas separation inte ska påverka vårdnaden om barnet, kan detta tolkas i samma riktning.

6.5 Konsekvenserna av lagstiftning och rättstillämpning

Den öppning lagstiftaren lämnat, i syfte att inte låsa fast någon innebörd i begreppet "barnets bästa", har inte utmynnat i någon förbättrad ställning för det individuella barnet i det specifika fallet under dess specifika omständigheter.

Lagstiftaren uppvisar en ambivalens i att ge barn fullständiga rättigheter, och i förlängningen rätten till att få det bästa möjliga liv. Begreppet barnets

bästa, som inte kan karaktäriseras som en juridisk rättsregel, är därför svår att tillämpa som ett enhetligt juridiskt begrepp. Detta i kombination med lagstiftarens ambivalens medför att rättssäkerheten för barnet är osäker.

Lagstiftaren och rättstillämparen uppvisar en ovilja att se den verklighet som ett barn har tvingats uppleva, och kommer att tvingas utstå under lång tid framöver. Detta skapar en osäkerhet och otrygghet för barnet. Vetskapen, för barnet, att behöva flytta tillbaka till den förälder som det har en rädsla för, innebär en psykisk påfrestning för barnet. Barnet, som redan en gång har förlorat sin trygghet kan komma att få bryta upp igen, trots att det har anpassat sig väl i familjehemmet. Att vårdnadshavaren, även under den tid han är frihetsberövad, har kvar sin bestämmanderätt rörande barnets personliga angelägenheter, medför osäkerhet och otrygghet för barnet.

När de vuxna aktörerna genom sitt synsätt bortser från våldet och barns upplevelser, sviker de barnet. Barnen är genom moderns vådliga död förloraren och den som lider den största förlusten. För fadern i gengäld, handlingen påverkar inte hans formella föräldraskap i så stor utsträckning eftersom han ofta har kvar den legala vårdnaden om barnet. Han har på ett otillbörligt sätt tagit äganderätten och bestämmanderätten över barnet, för detta tycks han inte behöva ta fullt ansvar, då han kvarstår som vårdnadshavare.

Genom att vårdnadsförhållandet är oförändrat efter det allvarliga brott som fadern har begått, är möjligen risken, att det kan uppfattas som att rättsapparaten upprätthåller mannens beteende och attityd.

6.6 Förslag till förändring

Dödandet av en partner är ingen ny företeelse. Årligen drabbar det mödrar och barn. För barnets rätt och för barnets bästa måste förändringar ske i frågor rörande vårdnad, boende och umgänge.

Som uppsatsen tidigare har påpekat tycks det vara en svår tanke att barnen lösgörs från föräldrarna och att därför kräva stora förändringar vore inte rimligt. En försiktig lagändring men likväl omtumlande i svenskt avseende, är måhända enklare att acceptera, om inte barnperspektivet i svensk rättstillämpning endast ska vara imaginär;

Vid fall att en förälder berövar den andre föräldern livet genom en kriminell handling, borde utgångspunkten vara – ingen vårdnad. Det är således det diametralt motsatta förhållandet i jämförelse med den nu gällande rätten. Brottet föräldern har begått är ett prima facie-bevis, som inte behöver kompletteras med ytterligare bevisning. Föräldern har då i förevarande fall den fulla bevisbördan att visa på vilket sätt han är en lämplig vårdnadshavare till barnet.

Vinsten som medföljer den omvända huvudregeln är i huvudsak följande:

Barnet slipper ta ställning emot en förälder, eftersom lagstiftaren menar att barn ska slippa den psykiska påfrestning det innebär att behöva ta ställning i frågan.

Vidare minimeras risken, att socialtjänstens undermåliga utredning ska orsaka ett felaktigt beslut av domstol, samt att de rättsliga aktörernas bristande kompetens och erfarenhet i denna typ av frågor, inte negativt påverkar barnet på samma sätt som idag. Barnet som nu har att förlita sig till socialnämndens agerande kommer då inte att vara helt utlämnat till socialnämnden i de fall socialnämnden har ensam talerätt, och talan inte väcks.

Den största vinsten är dock att den på ett bättre sätt garanterar ett barn rättssäkerhet och likhet inför lagen. Förhoppningsvis bidrar bestämmelsen också till att en fader på förhand ska veta att det ur detta hänseende inte lönar sig att göra sig till ensam efterlevande förälder.

Den svenska rätten har präglats av strävanden att tillgodose barnens intressen i relation till föräldrarna, detta är ett led i samma strävan.

6.7 Slutsats

Den hierarki som tidigare funnits inom familjen legitimerade mannens och faderns överordning just med att hans kapacitet och egenskap var överlägsna både kvinnan och barnens. Idag är förhållandet annorlunda, den allmänna acceptansen för våld är mindre. Den man som brukar våld mot sin partner eller barn väcker inte sympatier. Detta gäller också den som begått en kriminellt dödlig handling, vilket är tydligt i samhällsdebatten och genom de tidningsartiklar som publiceras som problematiserar frågan.

Föräldrarättigheter till bekostnad av barns skydd och trygghet kan inte i alla lägen accepteras. Barnrätten är fortfarande under utveckling och kommer troligen att konkurrera med föräldramakten på den juridiska arenan. I jämförelse med kvinnors rätt, som inte "fick" rätten, utan tog sig rätten genom kamp, kan också barns autonomi komma att framhävas ytterligare – om någon kämpar för deras rättigheter.

Käll- och litteraturförteckning

Propositioner

Prop. 1975/76:170	Faderskap och vårdnad.
Prop. 1977/78:156	med förslag till passlag.
Prop. 1981/82:156	om namnlag
Prop. 1981/82:168	om vårdnad och umgänge m.m.
Prop. 1982/83:165	om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge m.m.
Prop. 1990/91:8	Om vårdnad och umgänge.
Prop. 1992/93:139	Om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn.
Prop. 1994/95:224	Barns rätt att komma till tals.
Prop. 1997/98:7	Vårdnad, boende och umgänge.
Prop. 2002/03:53	Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.
Prop. 2005/06:99	Nya vårdnadsregler.

Offentliga utredningar

SOU 1978:10	Barnets rätt 1. Om förbud mot aga.
SOU 1979:63	Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m.
SOU 1987:7	Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister - talerätt för barn m.m.
SOU 1995:79	Vårdnad boende umgänge.
SOU 1997:116	Barnets bästa i främsta rummet, FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige.
SOU 2001:72	Barnmisshandel Att förebygga och åtgärda.
SOU 2002:71	Nationell handlingsplan mot våld i nära relationer.
SOU 2005:43	Vårdnad, boende och umgänge.
SOU 2007:52	Beslutanderätt vid gemensam vårdnad.

Betänkanden:

Ds 2003:5	Stärkt rättsskydd för barn i gränsöverskridande fall.
KU 2005/06:17	
LU 1982/83:17	

Litteratur:

Andersson Gunvor, Bangura Arvidsson Maria, *Barnet mellan två föräldrar- insatsen kontaktperson i umgängestvister*, Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2006:2, Stockholm, 2006.

Barnombudsmannen (BO), *När tryggheten står på spel*,

Barnombudsmannen rapporterar, BR 2005:02, Stockholm, 2005.

Dahlstrand Lotta, *Barns deltagande i familjerättsliga processer*, Juridiska fakulteten, Uppsala universitet, Uppsala, 2004.

Dahlstrand Lotta, *Barn som ekonomiska aktörer*, Barn som aktörer – en slutpunkt (Olsen Lena, Saldeen Åke), Iustus Förlag, Uppsala, 2008.

Ekbrand Hans, *Separationer och mäns våld mot kvinnor*, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, 2006.

Eklund Hans, *Barns processuella ställning*, Barn som aktörer – en slutpunkt (Olsen Lena, Saldeen Åke), Iustus Förlag, Uppsala, 2008.

Eliasson Mona, *Att förstå mäns våld mot kvinnor*, Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar, (Heimer Gun, Posse Barbro), Studentlitteratur, Lund, 2005.

Eliasson Mona, *Kvinnomisshandel. Aktuella frågor i Sverige*, Våld mot kvinnor (Olsson Monika, Wiklund Gunilla), BRÅ-rapport 1997:2, Brottsförebyggande rådet, 1997.

Emerson Dobash Rebecca, Dobash Russel P, *Mäns våld och påverkansprogram för förändring*, Våld mot kvinnor (Olsson Monika, Wiklund Gunilla), BRÅ-rapport 1997:2, Brottsförebyggande rådet, 1997.

Emtestam Gösta, Svensson Agnetha, *Vårdnads-, boende- och umgängesutredningar. Att handlägga och skriva utredningar enligt S-modellen*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2005.

Eriksson Maria, *Barn vars pappa misshandlar mamma*, Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar, (Heimer Gun, Posse Barbro), Studentlitteratur, Lund, 2005.

Eriksson Maria, *Det onda och det normala patriarkatet? Fäders våld i svensk offentlig politik*, Den Gode, den Onde, den Normale – nordisk mansforskningskonferens 2004, 26-28 november 2004.

Eriksson Maria, *I skuggan av pappa Familjerätten och hanteringen av fäders våld*, Förlags AB Gondolin, Stehag, 2003.

Hydén Margareta, *Kvinnomisshandel. Aktuella frågor i Sverige*, Våld mot kvinnor (Olsson Monika, Wiklund Gunilla), BRÅ-rapport 1997:2, Brottsförebyggande rådet, 1997.

Höjer Ingrid, Röbäck Karin, *Barn i kläm – hur uppmärksammas barn i mål om verkställighet av umgänge*, 2007:1, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2007.

- Jacobsson Ulla, *Ett barns rättigheter*, Askild & Kärnekull Förlag, 1978.
- Jalmert Lars, *Män som slår, Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, (Heimer Gun, Posse Barbro), Studentlitteratur, Lund, 2005.
- Johnson Holly, *Att forska om våld mot kvinnor. En kanadensisk offerundersökning*, Våld mot kvinnor (Olsson Monika, Wiklund Gunilla), BRÅ-rapport 1997:2, Brottsförebyggande rådet, 1997.
- Lindberg Stefan, *Pappor i häkte, Projekt vid Barn – och ungdomspsykiatriska mottagningen*, Stockholms läns landsting Barn och ungdomspsykiatri, Stockholm, 2005.
- Melin Stefan, *Barnkonventionen i svensk rätt Principer och regler i urval*, Thomson Fakta, Stockholm, 2004.
- Olsson Monika, *Våld mot kvinnor. Brottsstatistik och offerundersökningar i Sverige*, Våld mot kvinnor ((Olsson Monika, Wiklund Gunilla), BRÅ-rapport 1997:2, Brottsförebyggande rådet, 1997.
- Rejmer Annika, *Vårdnadstvist*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet, Lund, 2003.
- Rying Mikael, *Dödligt våld i Sverige 1990–1996 En deskriptiv studie*, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, 2000.
- Rying Mikael, *Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer*, BRÅ-rapport 2001:1, Brottsförebyggande rådet, 2001.
- Rying Mikael, *Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer*, BRÅ-rapport 2007:6, Brottsförebyggande rådet, 2007.
- Ryrstedt Eva, *Konsensus – förutsättning eller belastning för gemensamt föräldransvar?*, Juristförlaget i Lund, Lund, 2002.
- Saldeen Åke, *Barn- och föräldrarätt*, 6. uppl. Iustus Förlag, Uppsala, 2009.
- Schiratzki Johanna, *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige – en rättsvetenskaplig undersökning*, Juridiska fakulteten, Stockholms universitet, 2000.
- Schiratzki Johanna, *Barnrättens grunder*, 2. uppl. Studentlitteratur, Lund, 2005.
- Schiratzki Johanna, *Mamma och pappa inför rätta*, Iustus förlag, Uppsala, 2008.
- Singer Anna, *Föräldraskap i rättslig belysning*, Iustus förlag, Uppsala, 2000.

Sjösten Mats, *Vårdnad boende och umgänge*, 3. uppl. Norstedts Juridik, Stockholm, 2009.

Socialstyrelsen, *Barnet i skuggan av våldet* (Projektredovisning), Stockholm, 2002.

Socialstyrelsen, *Om barnet behöver ny vårdnadshavare*, Handböcker för handläggning, 2006.

Socialstyrelsen, *Socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge*, Socialstyrelsens allmänna råd, SOSFS 2003:14.

Sund Lars-Göran, *Tillsyn över barn En studie i föräldrarätt, skadeståndsrätt och straffrätt*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989.

Walin Gösta, Wängby Staffan, *Föräldrabalken En kommentar. Del 1*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2001.

Wallberg Ann-Mari, *Socialtjänsten och mäns våld mot kvinnor, Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, (Heimer Gun, Posse Barbro), Studentlitteratur, Lund, 2005.

Westman Per, *Förmyndarskap*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2005.

Widlund Britt, *Vem fick vårdnaden? 70 vårdnadstvister avgjorda i domstol åren 1990-1996*, Forsknings- och utvecklingsenheten, FoU-rapport 1997:6 Stockholm, Stockholm, 1997.

Zila Josef, *Egenmäktighet med barn. En straffrättslig studie*, Barn som aktörer – en slutpunkt (Olsen Lena, Saldeen Åke), Iustus förlag, Uppsala, 2008.

Internetsidor:

Aftonbladet, artikel publicerad 2009-05-06, senast kontrollerad 2010-01-31.
<http://www.aftonbladet.se/nyheter/153kvinnordodade/article5076347>.

Aftonbladet, artikel publicerad 2009-05-08, senast kontrollerad 2010-01-31.
<http://www.aftonbladet.se/nyheter/153kvinnordodade/article5094955>.

Rättsfallsförteckning

Avgöranden från Högsta domstolen

NJA 1975:453

NJA 1981:533

NJA 1987:81

NJA 1990:79

NJA 1995:269

NJA 1997:502.

NJA 2000:345

Avgöranden från Hovrätt

RH 1983:54.

RH 1990:127.

RH 2007:42.

Beslut av Justitieombudsmannen, JO

2004/05 s. 342.

12/4 2002, dnr 372-2001.

17/1 2003, dnr 3102-2002.

6/10 2008, dnr 3160-2007.